

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ГУЦОЛ НАТАЛІЯ АНАТОЛІЇВНА

Допускається до захисту:
завідувач кафедри
менеджменту та поведінкової
економіки, д.е.н., професор
_____ Дороніна О.А.
« _____ » _____ 2020 р.

ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ В УКРАЇНІ

Спеціальність 051 Економіка

Кваліфікаційна (магістерська) робота

Науковий керівник:
Якимова Н.С., доцент кафедри
менеджменту та поведінкової
економіки, к.е.н.

(підпис)

Оцінка: _____ / _____ / _____
(бали/за шкалою ЄКТС/за національною шкалою)

Голова ЕК: _____
(підпис)

Вінниця 2020

АНОТАЦІЯ

Гуцол Н.А. Проблеми та шляхи подолання бідності в Україні. Спеціальність 051 «Економіка», Освітня програма «Управління персоналом та економіка праці». Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2020.

У кваліфікаційній (магістерській) роботі досліджено сутність, характеристику та причини виникнення бідності. Розглянуто комплекс показників для вимірювання бідності. Визначено масштабність бідності та рівень життя населення України. Проведено оцінку бідності українського населення за основними статистичними показниками. Проаналізовано майнове розшарування населення України в статистичному вимірі. Виявлено вплив коронавірусної кризи на бідність населення України. Запропоновано рекомендації щодо удосконалення державної політики подолання бідності в Україні. Досліджено зарубіжний досвід подолання бідності та можливості його застосування в Україні. Розроблено заходи соціальної підтримки населення в період коронавірусної кризи.

Ключові слова: бідність, вимірювання бідності, рівень життя, межа бідності, прожитковий мінімум, мінімальна заробітна плата, нерівність доходів, коефіцієнт Джині, соціальна підтримка, соціальний захист, коронавірусна криза.

Табл. 4. Рис. 17. Бібліограф.: 54 найм.

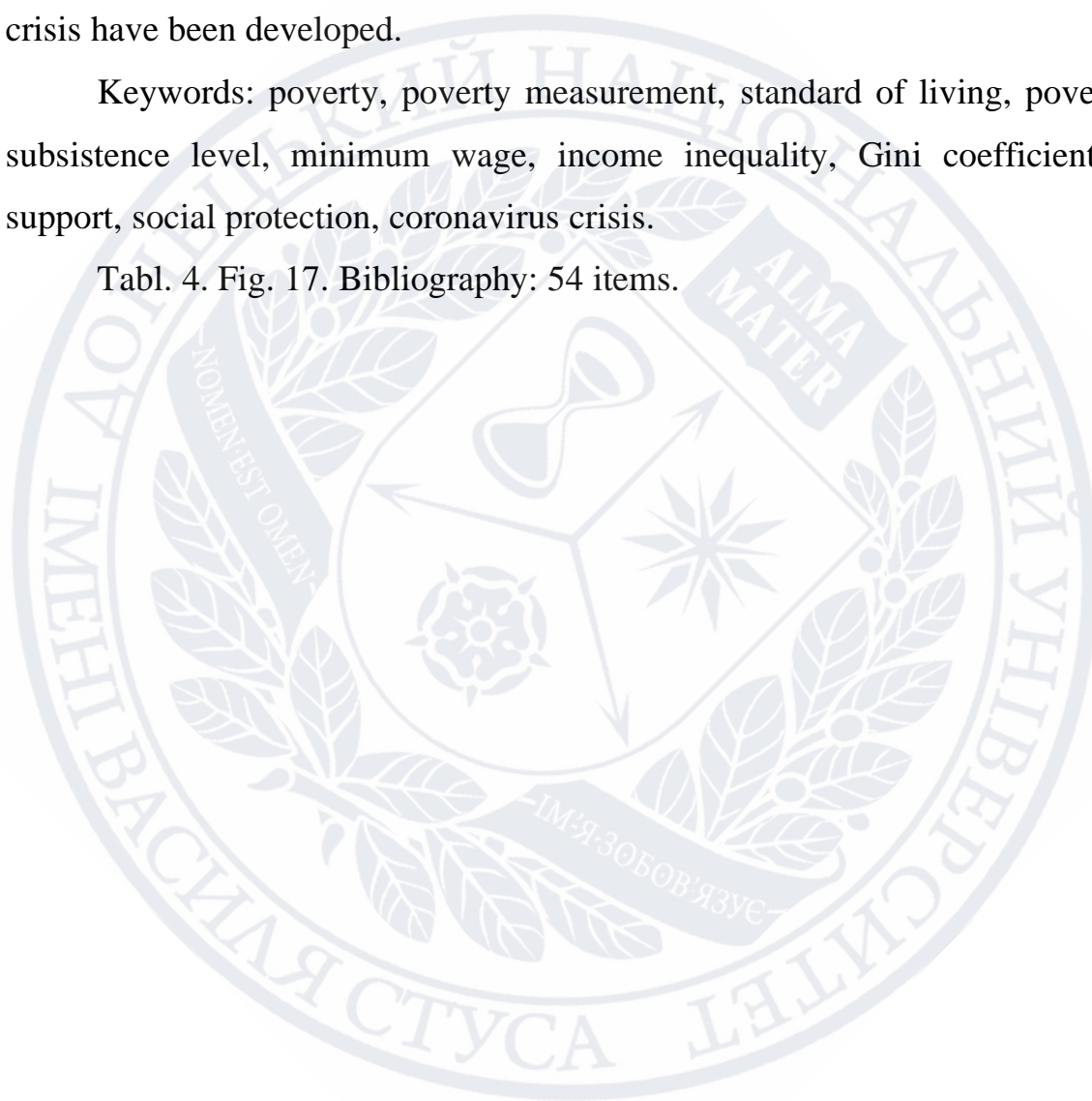
Hutsol N.A. Problems and ways of overcoming poverty in Ukraine. Specialty 051 «Economics». Educational Program «Personnel management and labour economics». Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2020.

In the qualification (master's) work the essence, characteristics and causes of poverty are studied. A set of indicators for measuring poverty is considered. The scale of poverty and living standards of the population of Ukraine are determined. The poverty of the Ukrainian population was assessed according to the main

statistical indicators. The property stratification of the population of Ukraine in the statistical dimension is analyzed. The impact of the coronavirus crisis on the poverty of the population of Ukraine has been revealed. Recommendations for improving the state policy of overcoming poverty in Ukraine are offered. The foreign experience of overcoming poverty and the possibility of its application in Ukraine are studied. Measures of social support of the population during the coronavirus crisis have been developed.

Keywords: poverty, poverty measurement, standard of living, poverty line, subsistence level, minimum wage, income inequality, Gini coefficient, social support, social protection, coronavirus crisis.

Tabl. 4. Fig. 17. Bibliography: 54 items.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
ПРОБЛЕМИ БІДНОСТІ.....	9
1.1 Сутність, характеристика та причини виникнення бідності	9
1.2 Дослідження показників для вимірювання бідності	20
1.3 Масштабність бідності та рівень життя населення України	25
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ ТА ОЦІНКА ПРОБЛЕМИ БІДНОСТІ В	
УКРАЇНІ	31
2.1 Оцінка бідності українського населення за основними статистичними	
показниками	31
2.2 Аналіз майнового розшарування населення України в статистичному	
вимірі	37
2.3 Вплив коронавірусної кризи на бідність населення.....	44
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ ПОДОЛАННЯ ПРОБЛЕМИ БІДНОСТІ В УКРАЇНІ .	53
3.1 Рекомендації щодо удосконалення державної політики подолання	
бідності в Україні.....	53
3.2 Зарубіжний досвід подолання бідності та можливості його застосування	
в Україні	61
3.3 Пропозиції щодо розробки заходів соціальної підтримки населення в	
період коронавірусної кризи	67
ВИСНОВКИ	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ	76

ВСТУП

Актуальність теми. На сьогодні проблема бідності набула глобального характеру, стала однією з ключових проблем та прерогативою діяльності багатьох міжнародних інституцій, основною соціальною стратегією XXI століття. Також бідність є однією з найболючіших проблем сучасності, від якої страждає значна частина населення планети: вона суттєво обмежує можливості людського розвитку, породжує масштабні соціальні та політичні конфлікти, становить загрозу єдності суспільств та національній безпеці країн. Економічні кризи сучасності впливають на рівень життя населення, ріст цін та невідповідність доходів, призводять до неспроможності забезпечення мінімального прожиткового мінімуму, тому запобігання і подолання бідності можна визначити як одну з найактуальніших глобальних проблем сьогодення.

Всім людям, незважаючи на національність, колір шкіри, місце проживання, фах, посаду та інші чинники, притаманні обмежений термін життя, прагнення забезпечити якомога вищий його рівень, відмінні потреби й можливості їх задоволення. Однак можливості реалізації своїх прагнень у людей різні, що є передумовою диференціації населення за рівнем та якістю його життя, тобто виділення багатих, осіб із середніми статками і бідних. Понад те, поглиблення майнового розшарування населення більшість сприймає як об'єктивний наслідок розвитку суспільства, і водночас, як передумову загострення протиріч між окремими верствами населення, зокрема, через суперечливе походження капіталів багатіїв і відсутність у бідних коштів на задоволення навіть їхніх фізіологічних потреб.

Бідність набуває різного рівня та глибини, що зумовлено відмінностями рівнів економічного розвитку й дієвості соціальних програм. І хоча у світі є різні критерії бідності та підходи до її подолання, усі країни мають за мету скоротити масштаби цього суспільного явища та його негативний вплив на соціально-економічну ситуацію, оскільки усвідомлюють: бідність обмежує не лише міру задоволення індивідуальних потреб, а й сукупний попит, обсяги

виробництва й торгівлі, і, зрештою, стримує економічне зростання. Україна не є винятком, оскільки тут посилюється стурбованість широкого загалу через зростання масштабів бідності і поглиблення розшарування населення за статками, скорочення їхніх реальних доходів та ін., що підтверджує актуальність досліджень, спрямованих на розв'язання проблеми бідності.

Проблематика подолання бідності стала наріжним каменем дисертаційних досліджень низки вітчизняних науковців (О.Біттер, І. Білоус, В.Євдокимова, Н. Комар, В.Опалько, А.Фляшнікова). На окрему увагу заслуговують комплексні дослідження за даною проблематикою, а саме: «Аналіз бідності та соціальних наслідків економічної кризи в Україні», «Бідність та нерівні можливості дітей в Україні», «Демографічні чинники бідності», «Реалізація Цілей розвитку тисячоліття ООН в Україні: подолання бідності та підвищення життєвого рівня населення», «Рівень життя населення України» (колектив Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи), «Міжнародна економічна допомога з подолання бідності в Україні» (В. Адамик, Н. Комар), «Фінансові важелі подолання бідності в Україні» (І. Білоус, О. Кириленко, Н. Кравчук та ін.), «Бідність населення України: методологія, методика та практика аналізу» (Е. Лібанова), «Глобальна бідність: масштаби, тенденції і загрози розвитку» (В. Опалько, О. Чернега).

Попри це донині зберігається значний інтерес до проблеми бідності і в науковій спільноті. Так, зокрема, у 2019 році А. Банерджі, Е. Дюфло та М. Кремер отримали Нобелівську премію з економіки «за новий підхід до вирішення проблеми глобальної бідності, базований на експериментальному принципі». Також розглянуто можливості використання в Україні європейського досвіду подолання бідності (А. Авчухова, Т. Шиптенко). Обґрунтовано напрями і важелі подолання бідності в Україні (О. Варченко, В. Вітер, М. Кравченко, Д. Крисанов, Л. Удова). Доведена необхідність залучення міжнародної фінансової та технічної допомоги (Т. Козій, Н. Міокова), а також консолідації держави, бізнесу та громадськості для

подолання бідності в Україні (Н. Коваленко). Усебічно оцінено вплив окремих соціальних програм та системи державної соціальної підтримки в цілому на масштаби бідності в країні, а також на становище найбільш вразливих верств населення (Л. Черенко).

Метою дослідження є розвиток теоретичних положень та розробка практичних рекомендацій щодо шляхів подолання бідності в Україні.

Відповідно до мети поставлено такі **задачі дослідження**:

- визначити сутність, характеристику та причини виникнення бідності;
- розглянути комплекс показників для вимірювання бідності;
- дослідити масштабність бідності та рівень життя населення України;
- оцінити бідність українського населення за основними статистичними показниками;
- проаналізувати майнове розшарування населення України в статистичному вимірі;
- виявити вплив коронавірусної кризи на бідність населення України;
- запропонувати рекомендації щодо удосконалення державної політики подолання бідності в Україні;
- дослідити зарубіжний досвід подолання бідності та можливості його застосування в Україні;
- розробити пропозиції щодо розробки заходів соціальної підтримки населення в період коронавірусної кризи.

Об'єктом дослідження є процес розвитку шляхів подолання бідності в Україні.

Предметом дослідження є теоретичні підходи та методичні рекомендації до розвитку шляхів подолання бідності в Україні.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використано наступні методи дослідження: аналіз, синтез, аналогія, логічне узагальнення, порівняння, графічний, моделювання.

Інформаційну базу дослідження становлять Конституція України, закони України, нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України,

постанови та статистичні матеріали Державної служби статистики України, результати наукових досліджень зарубіжних і вітчизняних учених з питань шляхів подолання бідності в Україні, ресурси мережі Інтернет.

Наукова новизна отриманих результатів. До найбільш вагомих результатів роботи, що визначають її наукову новизну, віднесено такі: проведено дослідження впливу коронавірусної кризи на бідність населення України, що дозволило виявити основні її соціально-економічні наслідки; запропоновано стратегічні напрями коригування системи управління подоланням бідності працюючого населення та напрями реформування сфери соціального захисту та соціального забезпечення населення; за результатами дослідження зарубіжного досвіду подолання бідності виокремлено заходи для вирішення проблеми бідності в Україні; визначено пропозиції щодо розробки заходів соціальної підтримки населення в період коронавірусної кризи, в рамках яких окреслено цільову аудиторію, мету заходу та очікуваний результат.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що запропоновані автором методичні підходи, висновки та пропозиції дозволяють виокремити заходи для вирішення проблеми бідності в Україні, визначити напрями реформування сфери соціального захисту та соціального забезпечення населення, а також запропонувати заходи соціальної підтримки населення в період коронавірусної кризи.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Повний обсяг роботи – 81 сторінка друкованого тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ БІДНОСТІ

1.1 Сутність, характеристика та причини виникнення бідності

Бідність є однією з нагальних проблем сучасності, від якої потерпає значна частина населення планети. Ця проблема значно обмежує можливості людського розвитку, стимулює появу масштабних соціальних та політичних конфліктів, є загрозою для єдності суспільств та фактором, що негативно впливає на національну безпеку країн. Бідність визначається станом, у якому частина населення не має можливостей задовільнити свої реальні потреби та залежить від таких причин: економічних, медичних, демографічних, освітньо-кваліфікаційних, політичних, регіонально-географічних та культурних, зміст яких представлено на рис. 1.1. Спеціалісти ООН виділяють чотири основні прояви бідності: коротке життя; низька професійно-освітня підготовка; позбавлення економічних основ для нормального функціонування – чистої питної води, медичних послуг, якісного харчування та вилучення із суспільного життя.

Бідність значно скорочує можливості для підтримки способу життя, що є притаманним конкретному суспільству в конкретний період часу, через нестачу коштів. Бідні верстви населення є позбавленими благ не з власної волі та не спроможні забезпечити собі належні умови життя, якісне харчування, здоров'я (у зв'язку з неможливістю отримання якісних медичних послуг), не мають фінансових можливостей займатися спортом, проводити цікаво відпочинок, подорожувати, отримувати необхідну освіту, розвиватися та брати активну участь у суспільному житті). Тобто рівень споживання бідних верств населення не відповідає фізіологічним, соціальним та культурним нормативам. Бідність стимулює страх і невпевненість у своїх можливостях, захисту себе і близьких, уразливість та неможливість планувати майбутнє.

Економічні: <ul style="list-style-type: none"> - безробіття; - низька заробітна плата; - низька продуктивність праці; - неконкурентоспроможність галузей; - неефективна податкова система 	Ч И Н Н И К И Б І Д Н О С Т І	Регіонально-географічні: <ul style="list-style-type: none"> - нерівномірний розвиток регіонів; - географічне розміщення (близькість до кордонів з країнами ЄС та РФ); - кліматична диференціація
Демографічні: <ul style="list-style-type: none"> - неповні сім'ї; - біженці; - вимушені переселенці; - багатодітність; - самотні люди пенсійного віку; - статеві-віковий дисбаланс населення 		Медичні: <ul style="list-style-type: none"> - інвалідність; - старість; - високий рівень захворюваності; - низька якість медичного обслуговування; - висока вартість ліків; - нерозвиненість відповідної інфраструктури у сільській місцевості та малих поселеннях
Соціальні: <ul style="list-style-type: none"> - низький рівень соціальних гарантій; - несправедливий розподіл соціальних гарантій; - низький рівень адресних допомог; - низька обізнаність людей щодо власних соціальних прав і гарантій 		Освітньо-кваліфікаційні: <ul style="list-style-type: none"> - низький рівень освіти; - недостатня професійна підготовка; - невідповідність рівня кваліфікації вимогам ринку праці; - низька конкурентоспроможність робочої сили
Політичні: <ul style="list-style-type: none"> - конфлікт еліт; - корупція; - низька незалежність гілок влади; - військові конфлікти та агресія; - вимушена міграція 		Культурологічні: <ul style="list-style-type: none"> - недостатній рівень розвитку культури; - відсутність відповідної інфраструктури; - високий рівень ментальної бідності; - споживацькі настрої; - патерналізм

Рисунок 1.1 – Групи чинників бідності в Україні

Поняття «бідність» використовують у випадках, коли йдеться про негативні відтінки рівня та якості життя населення. Указом Президента України «Про Стратегію подолання бідності» [1] від 15 серпня 2001 р. №637/2001 бідність визначено як неможливість унаслідок нестачі коштів підтримувати спосіб життя, притаманний конкретному суспільству в конкретний період часу.

Попри це, на сьогодні відсутній усталений понятійний апарат, про що наочно свідчать численні публікації наукового характеру, узагальнення яких дає можливість виділити такі ознаки бідності: природне, неминуче, складне явище; стан, що межує зі злиднями; характеристика стану суспільного розвитку країни; нереалізованість людського потенціалу; низькі доходи; низька здатність населення задовольняти власні потреби; неможливість належної участі у суспільних процесах; соціальне вилучення та ізоляція; залежність від рівня розвитку економіки і механізму перерозподілу фінансових ресурсів між особами.

Бідність – це багатогранне соціально-економічне явище, яке притаманне будь-якій країні світу незалежно від рівня її економічного добробуту. Існує велика кількість теорій та класифікацій цього поняття, а це свідчить про неоднозначність у підходах до визначення його сутності.

Розрізняють об'єктивну та суб'єктивну; абсолютну та відносну, тимчасову та хронічну (застійну) бідність. Різниця між об'єктивною і суб'єктивною бідністю полягає в тому, що перша визначається державою на основі прийнятих у країні критеріїв доходу, а друга – ґрунтується на особистісній самооцінці та формує суспільну свідомість і поведінку. Абсолютна бідність диференціюється залежно від рівня розвитку суспільства кожної країни і має чіткі критерії мінімуму споживання, а відносна бідність – середнім рівнем споживання по країні. Види, зміст та критерії оцінювання бідності представлено в табл. 1.1.

У світовій практиці виокремились дві основні концепції визначення поняття бідності: концепція «абсолютної» та концепція «відносної» бідності. У першому випадку бідність розуміється як абсолютна категорія, яка передбачає існування у певному суспільстві прошарку населення, що не спроможне забезпечити себе основними необхідними для життя благами та відповідати мінімальним стандартам існування у певній країні.

На думку А. Дж. Зієва абсолютна бідність базується на визначенні вкрай мінімального переліку головних потреб, а саме: прожиткового мінімуму в контексті загальної кількості грошового забезпечення, необхідного для їх задоволення. При такому підході потрібно вирішити лише два економічні завдання:

- а) визначити кількісний показник «межі» бідності;
- б) розробити системну сукупність числових показників, які слугують еталоном для порівняння з «межею» бідності [2].

Такий підхід до трактування бідності притаманний країнам з низьким економічним розвитком та країнам, що розвиваються.

Таблиця 1.1 – Види, зміст та критерії бідності населення

Види бідності	Зміст	Особливості
Об'єктивна бідність	Держава визначає рівень бідності у країні на основі її реальних бюджетних можливостей щодо надання допомоги та доступу до певних матеріальних, соціальних і духовних благ	
Суб'єктивна бідність	Визначається на рівні особистісної самооцінки і формує суспільну свідомість і поведінку	Маргіналізує населення, формує стійкі споживацько-утриманські настрої окремих верств населення та неконструктивну поведінку, знижує мотивацію до активного пошуку додаткових заробітків
Абсолютна бідність (нормативна)	Рівень споживання, встановлений державою, що визначається: а) прожитковим мінімумом; б) вартістю продуктового кошика; в) енергетичною цінністю добового раціону споживання; г) стандартами ООН для країн Центральної та Східної Європи	Межа бідності для різних країн (добове споживання за паритетом купівельної спроможності): • Африка – 1,07 дол. США; • країни Карибського басейну – 2,15 дол. США; • країни Центральної і Східної Європи та СНД – 4,3 дол. США; • країни розвиненої економіки – 14,77 дол. США (межа бідності в США); • Україна – 5 дол. США
Відносна бідність	Нездатність забезпечення пристойного рівня життя для цього суспільства. Бідними є особи, чий дохід не перевищує певного відсотка від середньодушового доходу у країні і визначається: а) за фіксованою часткою середньо-душових доходів (витрат) у країні; б) за вартістю реального мінімуму споживання, який розраховується виходячи із фактичної вартості харчування найбіднішого населення країни (20 % загальної чисельності)	Масштаби відносної бідності залежать здебільшого не від рівня життя, а від ступеня майнового розшарування населення. Межа бідності у світовій практиці визначається на рівні 35–50% медіанного доходу. Межа бідності в Україні визначена за відносним критерієм 75% медіанного рівня середньо-душових еквівалентних сукупних витрат. Межа крайньої бідності – за відносним критерієм 60% медіанного рівня середньодушових еквівалентних сукупних витрат та адаптована до критерію Європейського Союзу

За іншим підходом бідність розглядається через призму відповідності середньому стандарту добробуту у певному суспільстві. Відносно бідними вважаються індивіди, чий рівень достатку є нижче прийнятного для певної країни життєвого стандарту у певний час. Можна відзначити, що «відносна» бідність спричиняє поляризацію суспільства, яку подолати неможливо,

оскільки завжди є бідніші та багатші прошарки населення. Такий підхід є характерним для розвинутих країн та країн з швидкими темпами економічного зростання.

Загалом, економісти визначають «двояку» економічну природу бідності населення. По-перше, в певних умовах бідність є імпульсом до саморозвитку і, як наслідок, рушієм економічного розвитку в цілому. З іншого боку, посилення бідності приводить до поляризації суспільства [3].

Дж. А. Зіяєв, який позначає бідність як процес перебування у стані постійного браку засобів для життя, виокремлює ще третю форму бідності – «відносну», за якої поняття бідності визначаються через суб'єктивну думку індивідів [2].

У своєму дослідженні в структурі бідності Ю. А. Урсакій пропонує виділити три її види (рис. 1.2).

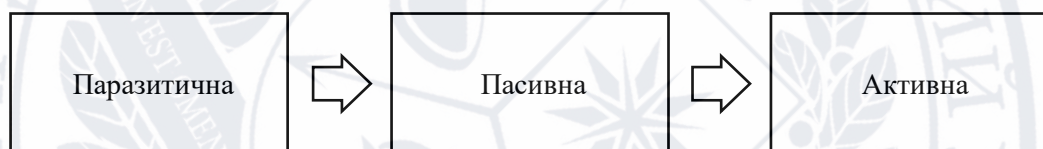

Рисунок 1.2 – Види бідності за Ю. А. Урсакієм [4]

Під «паразитичною» бідністю автор розуміє стан, при якому індивід, сім'я або група мають вкрай низькі доходи, як правило, нерегулярні. Але, головне при цьому, що основна частина цих доходів надається їм іншими людьми. Частіше – це крайня форма бідності, але коли мова йде про використання чужих ресурсів, проявляється саме «паразитична» бідність, яка дозволяє говорити про особливу субкультуру цілої групи населення.

«Пасивна» бідність має інший характер щодо використання ресурсів. В цьому випадку автор говорить про споживання невеликої кількості ресурсів для життєзабезпечення. На його думку, обмеження ресурсів пов'язане з об'єктивно заданими умовами існування: інвалідність мешкання на території, що відноситься до економічно депресивних районів, або території, що перенесла природні, техногенні і соціальні катаклізми.

Третьою формою є «активна» бідність, яка базується на використанні в основному, власних ресурсів. Для цієї групи населення характерна сукупність дій, що дозволяють розширити кількість обмежених ресурсів. В даному випадку, існує можливість подолати стан бідності. Індивіди та сім'ї такого типу, незважаючи на обмежені ресурси, прагнуть до підвищення свого добробуту, рівня та якості життя. Очевидно, запропонований підхід до визначення структури бідності може більш продуктивно вирішувати проблеми подолання низького рівня життя. В цьому випадку враховується не лише природа бідності, але і тип зв'язків бідних із суспільством, що виникають в різних групах.

У всіх випадках бідність – це стан, який веде до ускладнення, а інколи і розриву соціальних зв'язків. Регулювання соціальних зв'язків дозволить здолати бідність [4]. На нашу думку, для глибшого розуміння сутності бідності доцільно виокремити певні її види (рис. 1.3).

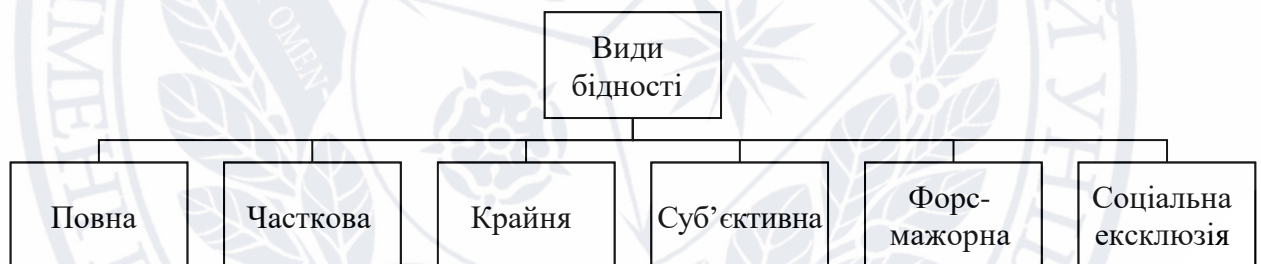

Рисунок 1.3 – Види бідності [5, с. 530]

Під повною бідністю розуміється відсутність мінімальних засобів необхідних для життя, відносна передбачає наявність засобів для життя, але значно нижчої кількості, аніж середньостатистичний рівень у певному суспільстві, крайня бідність виникає при наявності лише деяких необхідних засобів для життя, суб'єктивна бідність характеризується високою поляризацією суспільства, форс-мажорна бідність виникає з об'єктивних незалежних від індивіда причин – військові дії, стихійні лиха, політичний переворот тощо, а соціальна ексклюзія виступає важкою формою бідності з

якої практично неможливо вийти і яка передбачає повне усунення індивіда із суспільного життя.

Варто зазначити, що спочатку в економічній думці поняття ексклюзії та бідності ототожнювались, однак вважалось, що саме бідність визначалась головною причиною ексклюзії.

Сьогодні європейські вчені також пов'язують соціальне виключення з бідністю, і визначають його основним чинником втрати громадянських прав. Людині, яка веде щоденну боротьбу за фізичне виживання, ніколи цікавитися громадським, політичним чи культурним життям суспільства [6].

П. Абрахамсон наголошує, що в той час, як концепція бідності акцентує увагу на розподілі ресурсів та недостатньому задоволенні потреб, у концепції соціальної ексклюзії більше уваги приділяється громадянським правам або обмеженню цих прав шляхом дискримінації від інститутів соціальної інтеграції, в першу чергу від ринку праці. На його думку, традиційна боротьба з бідністю передбачає необхідність підтримки доходів, політика, передбачає важливість соціальних послуг, що сприяють інтеграції, перш за все освітніх та можливість працювати [7].

Бідність (з точки зору теорії) характеризує стан конкретної групи людей, за якого досягнути рівня добробуту, відповідного у даному суспільстві розумного мінімуму, населення не в змозі. Слід зазначити, що виникають труднощі з підрахунком розумного мінімуму [3].

А. Сміт зазначав, що відсутність засобів до життя, сама злиденність викликають до себе невелике співчуття; супутні їхні скарги викликають наше співчуття, однак не вагоме. Ми зі зневагою відносимось до бідного, і, хоча своєю надокучливістю він випрошує собі милостиню, він рідко буває предметом глибокого співчуття. А ось зміна далі, при якій людина з благополуччя попадає в глибоку злиденність, зазвичай викликає до себе співчуття [8, с. 122-124].

П. Таусенд розглядав бідність як стан, за якого нестача економічних ресурсів призводить до неможливості вести звичайний спосіб життя членами

суспільства. Свій аналіз він базував на певному наборі обмежень, багатомірній депривації, яку він розумів як стан спостережуваного та доказаного невідгідного становища індивіда, сім'ї або групи на фоні суспільства чи нації загалом [9, с. 31].

Під поняттям бідності також визначають стан, що характеризується відсутністю або недостатністю щоденних ресурсів та можливостей соціальної інтеграції, в першу чергу обмежений доступ до ринків праці та освітніх послуг. Бідність має багатофакторний характер і є перш за все результатом нестабільності, неоднорідності та диференційованості оплачуваної зайнятості значної частини робочої сили [10].

А. Сен відзначає, що під бідністю можна розуміти не тільки незаможний стан відносно інших людей, а й неможливість отримання конкретних матеріальних благ то через відсутність будь-яких мінімальних можливостей.

Бідність не є питанням доходів, а відсутність доступу до мінімально необхідних можливостей. А. Сен поглибив поняття «бідності» долучивши окрім бідності доходів, бідність можливостей та людську бідність.

До причин бідності науковець долучає окрім економічного фактору, також політичні, юридичні та культурні детермінанти. Бідність, що оцінюється через розмір доходів – це інструментальна бідність, а для її сутнісної оцінки необхідно використовувати в якості критерію уміння.

Викорінення бідності за доходами є важливим, але це не повинно ставати кінцевим мотивом при зниженні бідності. Основним моментом є підвищення базових можливостей індивіда (освіта, медичне обслуговування, політичні права). Це спричиняє зростання виробничих можливостей працівників та можливостей отримання доходів [11, с. 11].

Існуюче у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі розмаїття підходів до формування дефініції бідності вказує на недостатній рівень уніфікованості цього поняття, а тому базуючись на концепції П. Таузенда, яка є доволі популярною, Рада Міністрів ЄС у 1984 р. подала таке поняття бідності: це люди, сім'я або група, чий ресурси (матеріальні, культурні та

соціальні) настільки обмежені, що виключають їх з мінімально прийнятного способу життя, який ведуть інші жителі тих європейських країн, де вони проживають.

Отже, бідність – негативне відхилення від соціальної норми життя через обмеженість ресурсів [9, с. 31].

Відповідно до визначення Ради Європи від 1984 р. бідними є особи, сім'ї та групи, які мають настільки незначні матеріальні, культурні й соціальні засоби, що не можуть дозволити собі спосіб життя прийнятний для тієї країни ЄС, у якій вони живуть. ООН визначає чотири основні прояви бідності: коротке життя, низька професійно-освітня підготовка, позбавлення економічної бази нормального життя (вода, медичні послуги, якісне харчування) та вилучення з суспільного життя.

Оцінюючи значення наведених підходів до визначення поняття бідності, необхідно зазначити, що переважна більшість трактувань є придатною для високорозвинених країн та країн з високими темпами економічного росту, оскільки до уваги береться загальноприйнятий стандарт життєвого рівня.

Необхідно зазначити, що межа бідності та середні рівні життєвих стандартів різнитимуться для країн з різним рівнем економічного розвитку, а відповідно і рівнем добробуту. Тому, на нашу думку, поняття бідності передбачає перш за все стан, при якому характерною є відсутність або недостатність доходів та необхідних ресурсів для прийнятного способу життя індивіда у певному суспільстві.

У більшості випадків бідність є спадковою, оскільки діти з бідних сімей фактично позбавлені можливості здобути добру освіту та отримати гідно оплачувану роботу, а відтак – приречені мати низькі доходи та обіймати непрестижні посади, потерпати від відсутності активів, почуття меншовартості та неспроможності не лише задовольнити власні потреби, а і забезпечити безбідне життя для своїх нащадків.

При цьому більшість бідних людей:

по-перше, ведуть нездоровий (а часто, антисупільний) спосіб життя; по-друге, у своїх проблемах звинувачують усіх, окрім себе;

по-третє, покладається передусім на державне соціальне забезпечення, не приділяючи належної уваги зміні власного світогляду та активізації трудової діяльності;

по-четверте, зневірилися у можливості докорінно покращити власне життя;

по-п'яте, відмовляються від народження другої дитини, або ж, навпаки, використовують державну соціальну допомогу по народженню як джерело доходу.

Проведені дослідження дають можливість стверджувати, що масштабна бідність погіршує кількісні і якісні параметри людських ресурсів, утруднює економічний розвиток та має інші негативні наслідки. Розв'язання цієї проблеми традиційно зводиться до подолання бідності. Але ні законодавці, ні науковці не витлумачили поняття «подолання бідності», що, окрім іншого, ставить під сумнів успішність розв'язання цієї складної проблеми.

І хоча раніше була спроба тлумачити поняття «подолання бідності» та «запобігання бідності», однак запропоновані визначення є недостатньо вдалим, оскільки висвітлюють ці процеси як діяльність органів державного управління, спрямовану, відповідно, на «усунення найгостріших проявів бідності та підвищення рівня реальних доходів» [12, с. 344] і «попередження збідніння населення» [12, с. 345], тим самим залишаючи поза увагою населення, громадські організації, представників бізнесу та інших учасників цього процесу.

В. Євдокимова зробила припущення, що «формулювання проблеми «подолання бідності» є не досить коректним, оскільки бідність у будь-якому суспільстві є доконаним фактом і закономірним явищем. Тому логічніше було б вести мову про регуляцію бідності» [13, с. 8], що мають здійснювати «держава і суспільство» [13, с. 5]. Однак не варто нехтувати роллю

особистості, яка є рушійною силою у формуванні власного добробуту та суспільного розвитку.

Крім того, регуляція передбачає цілеспрямований вплив задля зниження або зростання параметрів об'єкта регулювання. Тобто за такого підходу не виключається ситуація, коли, наприклад, держава свідомо створить умови для зростання рівня бідності і лише ще більше загострить проблему.

Отже, доречніше вести мову про розв'язання проблеми бідності як «головне і першочергове завдання українського суспільства та неодмінну умову його консолідації» [14]. При цьому вкрай важливо з'ясувати, що собою являє «розв'язання проблеми бідності» та яким чином ця проблема має бути вирішена в Україні.

Згідно з поширеним тлумаченням, розв'язання є сукупністю дій та операцій, спрямованих на досягнення мети, заданої в межах проблемної ситуації. Тому не дивно, що розв'язання проблеми бідності традиційно ототожнюють з «покращенням життя основної маси населення, зниженням масштабів, рівня та глибини бідності» [15, с. 31]. Однак цієї мети не можна досягти виключно «економічними заходами, потрібні й політичні рішення в інтересах усіх верств населення та досягнення більшої згуртованості суспільства для її вирішення» [16, с. 23].

Таким, чином головними причинами бідності є низький рівень доходів, що є нижчими за визначений суспільством мінімальний рівень або взагалі його відсутність, що спричиняє виключення індивіда із суспільного життя.

Основні причини бідності можна згрупувати наступним чином:

- економічні (низький рівень доходу, високі ціни, низька купівельна спроможність);
- політичні (неефективність соціальної політики держави, прогалини у трудовому законодавстві);
- соціальні (поляризація суспільства, соціальна незахищеність, низький рівень освіти тощо).

Отже, підбиваючи підсумок, важливо відзначити, що немає єдиного визначення та розуміння поняття бідності. Сутність бідності залежить від економічного розвитку країни, оскільки бідне населення високорозвиненої країни вважатиметься доволі заможним прошарком суспільства у країнах з низьким економічним розвитком.

1.2 Дослідження показників для вимірювання бідності

У світі відсутній єдиний стандарт бідності та методики її вимірювання, тому кожна країна має свої критерії визначення бідності. Так, абсолютними критеріями бідності доцільно користуватися під час вивчення тенденцій падіння / зростання життєвого рівня населення, але, в той же час вони є недоцільними під час розробки конкретних заходів соціальної політики. На відміну від абсолютної бідності, яка фіксує мінімальний рівень життя (або так звану лінію бідності) через виокремлення мінімальних фізіологічних потреб індивіда (їжа, одяг, житло, освіта), відносна бідність, що вимірюється із 70-х років XX ст., показує рівень неможливості жити відповідно до стандартів споживання більшості населення країни.

Кожна країна, визначаючи власні правила та критерії визначення та вимірювання бідності, вирішує два принципових методологічних питання:

- 1) встановлення межі бідності;
- 2) визначення таких характеристик рівня життя домогосподарств, співвідношення яких з межею бідності дозволяє віднести сім'ю чи особу до категорії бідних.

Слід відмітити, що аналіз проблеми бідності в Україні став можливим лише після впровадження Держкомстатом України вибіркового обстеження умов життя домогосподарств, що проводиться на постійній основі з 1999 року. Це вибіркве обстеження стало інформаційним підґрунтям розробки комплексної методики оцінки бідності.

У дослідженні бідності важливу роль відіграє методика її кількісного оцінювання. Для комплексної оцінки бідності в соціальній статистиці використовують такі показники (рис. 1.4).

межа крайньої форми бідності	<ul style="list-style-type: none"> вартісний поріг доходу (витрат), нижче якого задоволення основних потреб людини неможливе
рівень бідності	<ul style="list-style-type: none"> питома вага сімей (домогосподарств), у яких рівень споживання доходів на одну особу є нижчим від визначеної межі бідності
глибина бідності	<ul style="list-style-type: none"> відхилення величини доходів (витрат) бідного населення від визначеної межі бідності
середній дефіцит доходу бідного населення	<ul style="list-style-type: none"> сума коштів, яких у середньому не вистачає одному бідному до визначеної межі бідності. Показник демонструє наскільки одна людина є бідною відносно прийнятої межі бідності
сукупний дефіцит доходу бідного населення	<ul style="list-style-type: none"> це сума коштів, яких не вистачає бідному населенню країни в цілому до визначеної межі бідності

Рисунок 1.4 – Показники, які використовують для комплексної оцінки бідності в соціальній статистиці [17, с. 51-53; 18, с. 59-60]

Коефіцієнт глибини бідності (Р) визначається як відношення величини середнього дефіциту доходу до визначеної межі бідності за формулою:

$$P = \frac{Z-W}{Z} * 100 \quad (1.1)$$

де Z – визначена межа бідності за відповідним критерієм;

W – середні доходи (витрати) бідного населення у розрахунку на одну умовну особу [19].

Варто також звернути увагу на те, що для кожної країни сукупність чинників, за якими визначається бідність – є різною. Існує низка показників, розрахунок яких ґрунтується на даних щодо рівня й структури доходів та витрат населення. У Європі, починаючи з 1960-х років, користуються так званим «медіанним доходом», тобто середнім доходом, який отримує більшість населення.

Нині, із приєднанням до ЄС бідніших країн із пострадянського блоку, бідними вважаються ті, хто має не більше 60% від середнього рівня доходів у країні. Бідними також вважають тих, хто витрачає на харчування понад 60% свого доходу або чия калорійність харчування є меншою за 2100 ккал на добу [17, с. 52].

До бідних можна віднести також осіб, позбавлених можливості споживати певні блага, які, наприклад, не мають набору з трьох найбільш поширених товарів тривалого використання (кольорового телевізора, пральної машини та холодильника) або позбавлені нормальних житлових умов (із центральним газопостачанням, водогоном і каналізацією) [17, с. 57].

Рівень бідності можна також оцінити опосередковано через показники рівномірності розподілу доходів. Зазвичай, чим більш нерівномірно розподілені доходи в суспільстві, тим більша частина населення вважатиме себе бідною [18].

За міжнародними оцінками, бідність поділяється на «злиденну», «абсолютну» та «відносну».

Під злиденною бідністю розуміється такий стан людини, за якого вона не може придбати найменший споживчий кошик для забезпечення свого фізіологічного існування. Із 1950 р. обчислення цього показника бідності в розвинутих країнах припинилося, оскільки соціальний захист громадян значно підвищився й проблеми, пов'язані з голодуванням, зникли. До цих країн можна віднести й Україну, адже проблема злиденності вже не є загрозливою.

Абсолютна бідність визначає деякий фізіологічний мінімум, необхідний для життя людини, за яким розраховуються споживчий кошик і прожитковий

мінімум. Абсолютна бідність настає при добових витратах, менших від визначеної межі абсолютної бідності, інструментом для виміру якої може бути:

- міжнародний критерій, запропонований ООН (5 дол. США відповідно до паритету купівельної спроможності (ПКС) на день для країн Центральної й Східної Європи та СНД);

- прожитковий мінімум (його розмір визначається вартістю споживчого кошика, склад якого кожна країна визначає самостійно).

Прожитковий мінімум визначається через вартість прожиткового кошика і є вартісною величиною, що є достатньою для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я, набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та послуг, що необхідні для задоволення основних соціальних та культурних потреб індивіда.

Прожитковий мінімум використовується для встановлення розмірів мінімальної зарплати та мінімальної пенсії за віком, визначення права та призначення соціальної допомоги, допомоги сім'ям з дітьми, допомоги з безробіття, формування Державного та місцевих бюджетів, визначення державних соціальних гарантій тощо [19].

Формування споживчого кошика в теорії значно відрізняється від потреб людей в Україні на практиці. У багатьох країнах раціональним споживчим кошиком вважають той набір, коли на харчування витрачається третина доходів, на непродовольчі товари – 47%, а решта – на послуги. В Україні ж із цього споживчого кошика 65% витрачається тільки на харчі, а частка доходів від зарплат практично зрівнялась із часткою доходів від соціальних трансфертів.

Нині використання абсолютних критеріїв для визначення бідності в Україні є недоцільним унаслідок відсутності науково обґрунтованого мінімального споживчого бюджету (прожиткового мінімуму), з одного боку, і

швидких зрушень у структурі споживання населення, обумовлених інфляцією, з іншого.

У сучасному світі бідність має дещо інше трактування – відносність, адже зараз традиційні ознаки бідності (недоїдання, відсутність елементарних благ) відходять у минуле. Відносна бідність – це нездатність забезпечити пристойний для цього суспільства рівень життя: вона виявляється при порівнянні індивідом власних можливостей із можливостями інших членів суспільства сьогодні або із їхніми власними можливостями в минулому.

Якщо абсолютна бідність характеризує переважно фізіологічні ознаки, то відносна – соціальні. Відносно бідними можна вважати й тих, хто, хоча й живе в певному матеріальному достатку, але все-таки відчуває обмеження в соціальній, культурній, політичній сферах та брак вільного часу й можливостей відпочинку.

«Відносна бідність – це неможливість через нестачу ресурсів підтримувати спосіб життя, притаманний конкретному суспільству у конкретний період часу» [20]. Із визначення відносної бідності випливає її принципова неподоланність, у суспільстві може бути ліквідована абсолютна бідність, але завжди зберігається відносна бідність. Вона має місце навіть тоді, коли стандарти життя всіх прошарків суспільства підвищилися.

Існують різні підходи до визначення межі відносної бідності, зокрема:

- 60% медіанного доходу;
- 50% середньодушового доходу;
- 75% медіанних витрат (60% медіанних витрат є межею злиденності).

Концепція відносної бідності, яка досить добре спрацьовує для розвинених країн, для бідніших держав, таких як Україна, дає дещо викривлену картину. Наприклад, якщо розглядати відносну бідність саме за прийнятим у Європі принципом медіанного доходу, то бідних в Україні приблизно стільки ж, скільки у Франції чи Німеччині.

Проте зрозуміло, що рівень життя цих бідних дуже різниться, оскільки якість життя в Україні та у Франції й Німеччині також дуже відрізняються.

Таке викривлення зумовлене значним розшаруванням українського суспільства та нерівністю доходів населення.

Науковці кажуть, що дати точні розрахунки кількості бідних і параметри бідності не так просто. Різні методики визначення бідності та соціальної нерівності дають неоднакові результати, тому вони мають використовуватися комплексно. За такого підходу з'являється можливість достовірно оцінити бідність у країні й обґрунтувати основні напрями соціальної політики щодо її подолання.

1.3 Масштабність бідності та рівень життя населення України

На сучасному етапі досліджень доцільно визначити два основні підходи, які мають концептуальний характер та визначені як ключові концепції вивчення рівня життя населення:

перша концепція вивчає рівень життя як матеріальне становище населення. Головна увага зосереджується на питаннях визначення раціональних норм споживання та відповідності реального споживання таким нормам, рівня купівельної спроможності доходів, обґрунтуванню їх диференціації в суспільстві, встановленню соціальних стандартів;

друга концепція акцентує увагу на задоволенні потреб індивіда не тільки в матеріальних благах, а й в умовах для розвитку та життєдіяльності, тобто наголошує на частковому переході від макроекономічного до мікроекономічного розуміння [21, с. 16].

Перехідні процеси, що розпочалися в економіці України в першій половині 1990-х рр., неминуче мали призвести до різкого падіння рівня життя значних верств населення. Зміни, що відбувалися в країні протягом перехідного періоду, вносили корективи не тільки в характеристики матеріального становища населення, а й в уявлення про життєві стандарти суспільства. Отже, оцінка рівня життя населення на сучасному етапі вимагає відпрацювання принципово нових наукових підходів, які б надали можливість виявити існуючі закономірності й окреслити можливі перспективи

соціального розвитку з урахуванням особливостей перехідного періоду та можливостей економічного зростання.

Проблема рівня життя є широко дослідженою як у вітчизняній, так і в зарубіжній науці. Але в сучасних українських умовах для оцінки рівня життя населення подекуди важко пристосувати традиційні наукові підходи, враховуючи специфічність ситуації та можливі сценарії розвитку подій. З одного боку, дослідження не можна звужувати до аналізу матеріального становища, а з другого – його недоцільно розширювати до рамок визначення якості життя.

Розуміння рівня життя лише як матеріального добробуту не дає можливості повністю оцінити сучасні життєві стандарти, оскільки не охоплює важливих аспектів життєдіяльності людини, які сьогодні не мають прямої залежності від рівня матеріального забезпечення родини. Дослідження всіх аспектів якості життя також є недоцільним, оскільки розпорошує увагу на ті складові, які не зазнали принципових змін протягом останніх років і не впливають на формування сучасних закономірностей [21, с. 17].

Соціально-економічна ситуація, яка склалася в Україні, має специфічні особливості, що вносить певні корективи в класичні підходи до вивчення процесів та явищ, які відбуваються в нашому суспільстві.

В Україні усвідомлення необхідності використання основних ідей та положень концепції людського розвитку для оцінки ефективності суспільного прогресу в цілому почало формуватись у 1992–1993 рр., а з 1995 року готуються щорічні звіти про національний людський розвиток. На початковому етапі дослідження велись на основі методики, запропонованої ПРООН, однак через обмежену кількість показників вони не давали повної характеристики стану людського розвитку в країні.

Пізніше вченими Пирожковим С. І. та Власюком О. С. було запропоновано методику побудови регіонального індексу людського розвитку. З метою максимальної адаптації глобальних ідей людського розвитку до вітчизняних умов у 1999 році фахівцями Ради з вивчення

продуктивних сил України НАНУ було сформульовано концепцію та розроблено методику оцінки людського розвитку регіонів України [22].

Важливість дослідження людського розвитку не викликає сумніву, однак їх масштабність та багатоаспектність дає змогу отримати загальні оцінки окремих складових та ситуації в цілому, у той час як для виявлення причин та наслідків негативних явищ, що відбуваються в сучасному українському суспільстві, потрібні спеціальні дослідження.

До ідеї якості життя та людського розвитку Україна (поряд з іншими країнами перехідної економіки) прийшла не класичним шляхом. Держави з розвинутою ринковою економікою прийняли нові ідеї в процесі пошуку подальшого шляху від «суспільства споживання», коли склалися загально високі життєві стандарти суспільства, які не гарантували гармонійний розвиток людини і не сприяли вирішенню глобальних проблем життєдіяльності.

Українська наука визначила проблему людського розвитку пріоритетом соціально-економічних досліджень за ситуації, коли потрібно було віднайти короткий шлях у напрямі від виживання до розвитку.

За сучасних умов після кризового періоду й виходу на етап сталого економічного зростання, рівень життя населення країни все ще характеризується як загально низький. У такій ситуації найважливішого значення набуває проблема комплексного дослідження соціально-економічного становища населення, детальне відстеження динамічних зрушень у протіканні окремих процесів та визначення перспектив подальшого руху. Представлена в роботі концепція дослідження рівня життя населення України в сучасних умовах виходить за рамки дослідження матеріального становища, однак не розширюється до рамок дослідження якості життя.

Якщо розглядати рівень життя як складову людського розвитку, то немає сенсу розширювати вивчення до рамок якості життя, тобто включати в дослідження проблеми освіти, здоров'я, екології тощо.

По-перше, результати розвитку цих сфер не можна інтерпретувати однозначно з погляду їх впливу на життєвий рівень населення. Так, в освіті та охороні здоров'я традиційно існують високі кількісні параметричні характеристики, які склались іще за радянських часів та повільно змінюються у часі. Якщо їх враховувати навіть за умови надання невисокої ваги, то будуть нівелюватися зміни, які відбуваються в інших, більш мінливих, сферах життєдіяльності.

По-друге, збільшення державного фінансування системи охорони здоров'я та освіти може дати незначний позитивний результат, до того ж, не миттєвий, а зі значним часовим лагом. Крім того, в разі дослідження таких сфер традиційно використовуються кількісні ознаки (виходячи з наявної статистичної бази), водночас поза увагою залишаються якісні характеристики, що справляють суттєвий вплив на рівень життя населення.

Неоднозначний вплив на рівень життя населення має екологічна складова. Так, упродовж тривалого часу в Україні покращувалися показники, що характеризують екологічну ситуацію, отже, за умови включення їх у систему індикаторів рівня життя, вони справлятимуть загальний позитивний вплив.

Однак більш глибокий аналіз факторів, які сприяли цьому, доводить, що покращення екологічних показників у період кризового стану економіки викликане не вдосконаленням системи природоохоронних дій, а масовим закриттям виробництв, а відтак і зменшенням шкідливих викидів в атмосферу.

При цьому вплив екологічного чинника свідчить не стільки про підвищення якості життя, скільки про погіршення матеріального становища населення, оскільки в період кризи відбулось масове звільнення працівників, зросла напруга на ринку праці, скоротились доходи від найманої праці тощо.

За умови відродження в після кризовий період тих галузей економіки, що об'єктивно здійснюють найбільш шкідливий вплив на оточуюче середовище, навіть при дотриманні міжнародних стандартів екологічної

безпеки, рівень шкідливих викидів буде зростати та впливати на показники якості життя.

При цьому зростання доходів населення внаслідок розвитку економіки може нівелюватися за рахунок погіршення екологічних показників. Таким чином, включення екологічної складової в дослідження рівня життя на нинішньому етапі є недоцільним.

Разом з тим, на сучасному етапі соціально-економічного розвитку обмежитись вивченням лише матеріального становища (на основі показників доходів та витрат населення, споживання тощо) теж некоректно з певних причин (рис. 1.5).

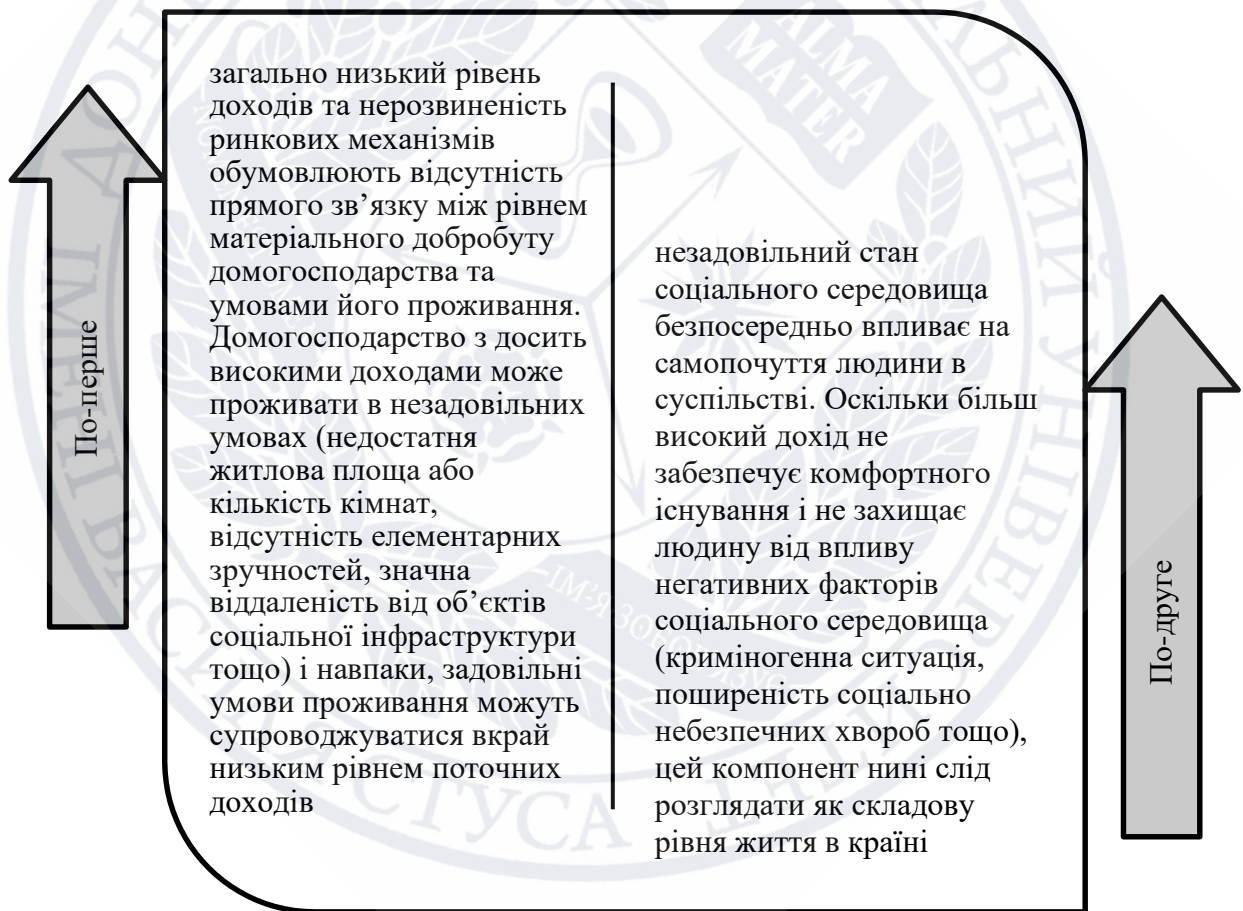

Рисунок 1.5 – Причини низького рівня життя [21, с. 18]

На користь того, що в перехідному суспільстві рівень життя населення не може бути охарактеризований лише рівнем доходів та споживання, свідчить і той факт, що суспільства в цілому та окремі їх члени можуть

обирати вектори розвитку, які не потребують нарощування багатства. Тобто йдеться про вибір аскетичного способу життя внаслідок певних культурних чи релігійних традицій або в ім'я більш високої духовної мети.

Крім того, держава не обов'язково має бути економічно могутньою, щоб забезпечити гендерну рівність, справедливий розподіл створених благ між усіма верствами населення, встановити демократичні відносини у суспільстві. Дослідження, які щорічно проводяться фахівцями Світового банку, засвідчують, що багато держав мають високі показники валового національного продукту на душу населення, але невисокі – людського розвитку і навпаки.

Багатство розширює можливості вибору, однак потреби людей не обмежуються лише матеріальними складовими. Первинні потреби є визначальними у суспільствах, де домінує бідне населення. Із зростанням рівня добробуту змінюються і потреби особистості, переходять на вищий рівень. Їх задоволення пов'язується з можливістю брати участь у житті суспільства, впливати на вирішення важливих питань, відкрито виражати свою позицію, прожити довге й здорове життя у чистому природному середовищі, мати вільний доступ до накопичених цивілізацією знань, освіти, системи охорони здоров'я, об'єктів соціальної інфраструктури.

Таким чином, представлена в роботі концепція дослідження рівня життя населення України на сучасному етапі може бути сформульована як комплексне вивчення життєвого рівня різних верств населення країни за трьома основними складовими: матеріальним становищем; умовами проживання; станом соціального середовища. Але ця концепція не є кінцевим варіантом оцінки масштабності бідності та рівня життя населення України, так як світ змінюється і відповідно змінюються параметри оцінки життя, що обумовлюються постійним моніторингом та необхідності проведення досліджень у даному напрямку.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ ТА ОЦІНКА ПРОБЛЕМИ БІДНОСТІ В УКРАЇНІ

2.1 Оцінка бідності українського населення за основними статистичними показниками

Уникнути бідності взагалі неможливо, як неможливо її подолати, тим більше у країнах з перехідною економікою. Але це явище має бути контрольованим і регульованим, бо соціальною проблемою бідність стає тоді, коли виходить з-під державного контролю, набуває застійної та хронічної форми. Виникнення такого явища як бідність пояснюється, як правило, економічними причинами: зростанням безробіття, низьким рівнем оплати праці та пенсійного забезпечення, заборгованістю по виплатах заробітної плати [23, с. 201-204].

На сьогодні, зарплата особистості є основним засобом її існування та є ключовим фактором покращення фінансового стану громадян, тобто є одним із факторів впливу на рівень життя та рівень бідності населення. Співвідношення рівня мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму в Україні представлено на рис. 2.1.

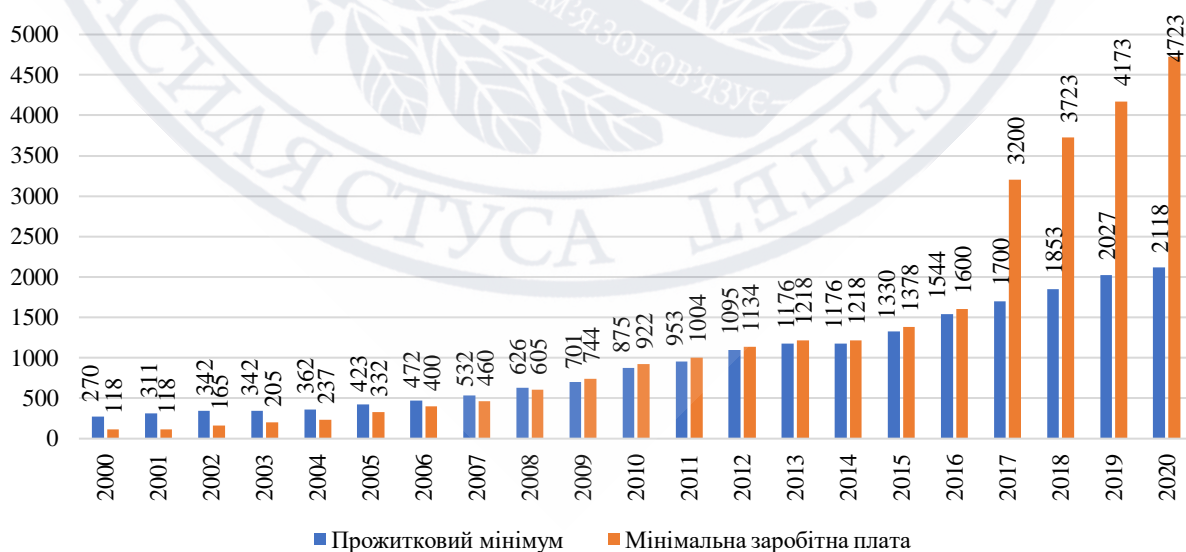

Рисунок 2.1 – Динаміка прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати в Україні за 2000-2020 рр., грн. [24]

Таке явище як бідність є проблемою не лише соціальною, але й економічною, тому залежить від макроекономічних показників, а саме ВВП, рівень безробіття, індекс інфляції та реальної заробітної плати. [25, с. 14-18].

Внаслідок низки соціально-економічних та політичних проблем, таких як політична кризи в кінці 2013 року, анексія Криму Росією та збройний конфлікт у Донбасі, суттєво погіршилась економічна ситуація в Україні. Наслідком економічної кризи є зменшення ВВП у 2014 році на 28,1%, та в 2015 році на 31,3% (рис. 2.2).

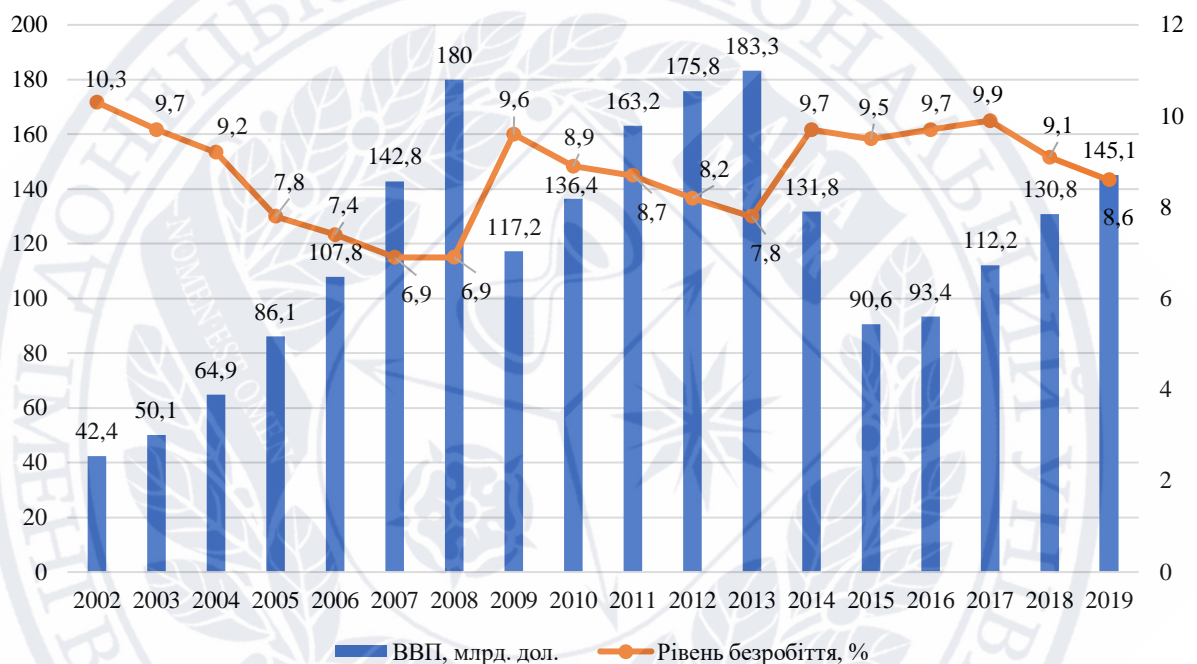

Рисунок 2.2 – Графік динаміки обсягу ВВП та безробіття в Україні у 2002- 2019 роках [24]

Аналізуючи динаміку основних показників бідності за всіма критеріями її визначення, слід відмітити, що протягом досліджуваного періоду відбулися незначні, але все ж таки погіршення ситуації з бідністю. Основні показники бідності наведені в табл. 2.1. Особливо помітні зміни спостерігаються в 2017 р, показник рівня бідності дійшов до досить високого показника (27,9%). Українські економісти дають прогнози, що рівень бідності населення України в 2020 році перевищить критичну межу 30%. Також помітні зміни відбулися з показником рівня злиденності бідного населення, в 2019 році він склав 54,1%.

Таблиця 2.1 – Основні показники бідності в Україні за період 01.01.2006-01.01.2019 років

Період	Показники		
	Межа бідності, (грн. на 1 особу на місяць)	Рівень бідності, в %	Глибина бідності, в %
01.01.2006	365,0	27,1	23,8
01.01.2007	430,0	28,1	23,8
01.01.2008	526,0	27,3	23,1
01.01.2009	778,0	27,0	23,4
01.01.2010	835,0	26,4	22,3
01.01.2011	944,0	24,1	22,2
01.01.2012	1108,0	24,3	21,2
01.01.2013	1125,0	25,5	21,2
01.01.2014	1160,0	25,8	22,5
01.01.2015	1235,0	26,5	23,1
01.01.2016	1245,0	26,7	23,3
01.01.2017	1250,0	27,9	23,5
01.01.2018	1604,0	27,0	21,0
01.01.2019	1745,0	27,6	20,1

За даними Державної статистики України, в 2019 році, серед різних типів домогосподарств найвищі ризики бідності як за абсолютним, так і за відносним критеріями, мають домогосподарства, які мають троє та більше дітей, з двома дітьми, з дітьми до трьох років, найнижчі ризики – домогосподарства, що без дітей, де всі особи працездатного віку. Загалом по домогосподарствах з дітьми показник рівня відносної бідності є приблизно в 2 рази вищим, ніж в домогосподарствах без дітей.

Для наочності, на рис. 2.3 представлений графік динаміки рівня бідності населення України, в %, на якому чітко видно негативну тенденцію збільшення цього показника, яке почалося з 2010 року.

За офіційними даними ООН, на сьогоднішній день, на жаль, більш ніж 60% населення України знаходяться за межею бідності. Згідно зі стандартами ООН с світі встановлена межа бідності на рівні 5 \$ в день. В Україні, згідно з встановленим законодавством прожитковий мінімум складає 1,8 \$ на день, тобто більше 3 разів менший встановлених норм.

У 2018 році закріпилася тенденція щодо зменшення масштабів бідності в країні та загального покращення показників рівня життя. Насамперед, про це

свідчить зменшення рівня абсолютної бідності, яке розпочалося з першого кварталу 2018 року та було підтверджено річними даними. На відміну від 2017 року, на 01.01.2019 року відбулося також скорочення рівня відносної бідності. Це свідчить, що бідніші верстви почали отримувати більший зиск від результатів економічного зростання порівняно з рештою населення.

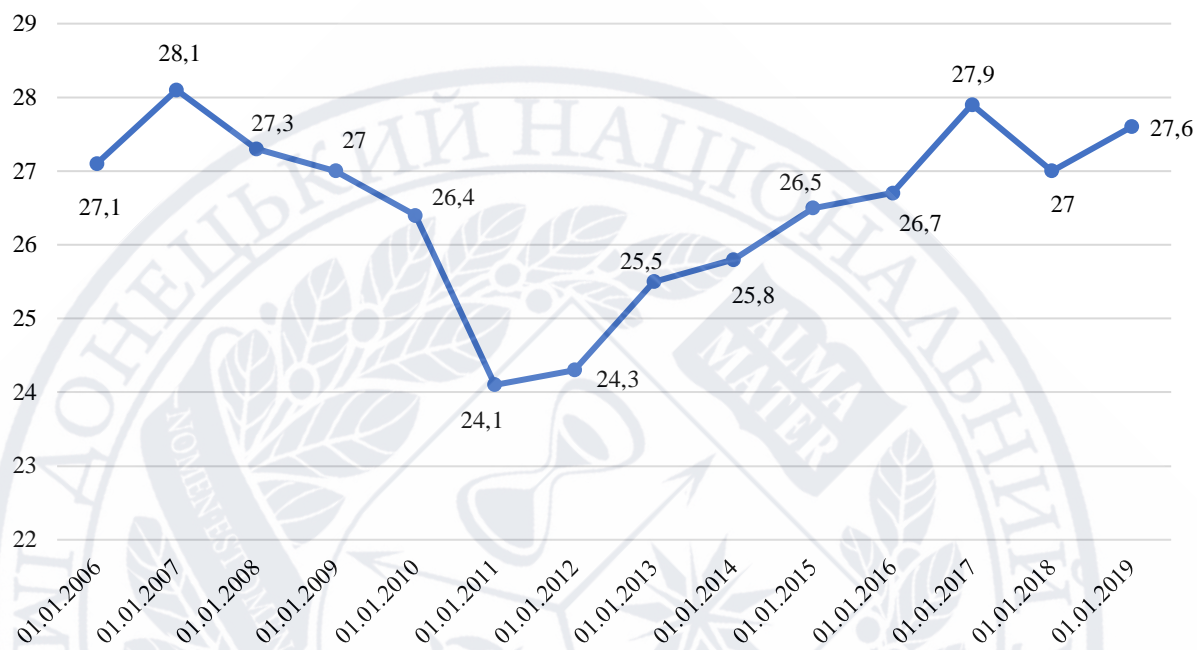

Рисунок 2.3 – Графік динаміки рівня бідності населення, % за період 01.01.2006-01.01.2019 років [24]

На рис. 2.4 представлена динаміка межі бідності, (грн. на 1 особу на місяць) за період 01.01.2006-01.01.2019 років.

Загалом, зменшення рівня відносної бідності на фоні стійкого економічного зростання свідчить про позитивні зміни в розподіл доходів, чого не вдавалося досягти впродовж всіх років моніторингу бідності (з 1999-го року).

У 2018 році порівняно з 2017 р. рівень бідності за витратами нижче фактичного ПМ зменшився з 47,3% до 43,2%, а за доходами – навіть з 34,9% до 27,6%. Така позитивна динаміка відбулася в умовах підвищення розміру фактичного прожиткового мінімуму на 10,9% (з 2941 до 3263 грн. в середньому на особу на місяць). Рівень абсолютної бідності, розрахований на

основі офіційно затвердженого прожиткового мінімуму, знизився на 45,8% і опустився до позначки 1,3%. Скоротився також рівень бідності за міжнародним критерієм ООН, але несуттєво: на 01.01.2019 року він становив 1,8%, що на 0,1 в.п. нижче значення на 01.01.2018 року. Такі коливання на малочисельних сукупностях не можуть трактуватися однозначно, оскільки наближаються до рівнів статистичних похибок.

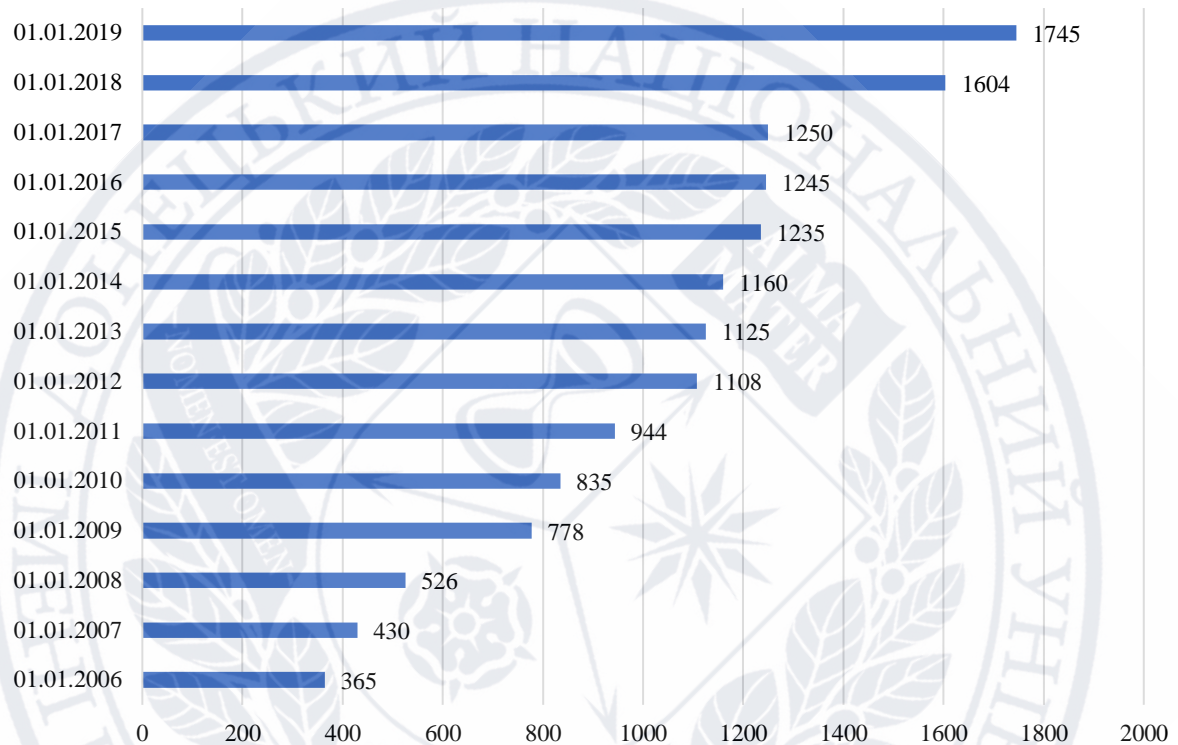

Рисунок 2.4 – Динаміка межі бідності, (грн. на 1 особу на місяць) за період 01.01.2006-01.01.2019 років [24]

Показники відносної бідності демонструють протилежно направлені тенденції, так за національним критерієм (75% медіани сукупних витрат) відбулося скорочення рівня бідності на 0,3 в.п., а за критерієм з використанням еквівалентної шкали ЄС (60% медіани сукупних доходів) спостерігається суттєве підвищення показника на 1,9 в.п. Така динаміка здебільшого пояснюється випереджаючим зростанням вартісного значення межі відносної бідності за шкалою еквівалентності ЄС2, яке в свою чергу стало наслідком підвищення номінальних доходів переважної більшості населення.

За аналізований період відбулося зростання вартісного значення межі бідності за всіма монетарними критеріями, при цьому найбільше зросло значення межі відносної бідності за шкалою еквівалентності ЄС (на 21,2 %), межа відносної бідності за національним критерієм теж суттєво збільшилася (на 15,7 %). Офіційно затверджений прожитковий мінімум як межа абсолютної бідності збільшився на 8,8%, а фактичний прожитковий мінімум – на 10,9 %.

Зростання рівня бідності відбулося лише за відносним критерієм за шкалою еквівалентності ЄС. За рештою монетарних критеріїв спостерігається зниження показників, найбільш відчутним воно було за абсолютним критерієм за доходами нижче фактичного ПМ – на 20,9% або на 7,3 в.п. Таким чином, за цим критерієм рівень бідності зменшився майже удвічі порівняно з 2015-м роком – з 51,9 до 27,6%.

Показник сукупного дефіциту доходів бідного населення за останній рік зріс лише за одним критерієм – відносним за витратами. Серед усіх критеріїв у 2018 році найвищим був сукупний дефіцит за критерієм витрати нижче фактичного ПМ – 13,4 млрд. грн. на місяць. Саме така сума теоретично була потрібна для підтягування всіх бідних за цим критерієм до межі бідності.

Середній дефіцит доходу на 01.01.2019 року зріс за всіма критеріями виміру бідності, окрім абсолютного за доходами нижче законодавчо встановленого прожиткового мінімуму. Середній дефіцит доходу мав великий розмах варіації від 277 грн. на місяць (за доходами нижче законодавчо встановленого ПМ) до 802 грн. на одну бідну особу (за витратами нижче фактичного ПМ). Саме таких коштів не вистачало на 01.01.2019 року в середньому на місяць одній бідній особі залежно від обраної межі бідності.

Найбільше (на 15,8% до 534 грн.) збільшився середній дефіцит доходу за відносним критерієм за витратами.

На рис. 2.5 представлена динаміка глибини бідності, в % за період 01.01.2006-01.01.2019 років.

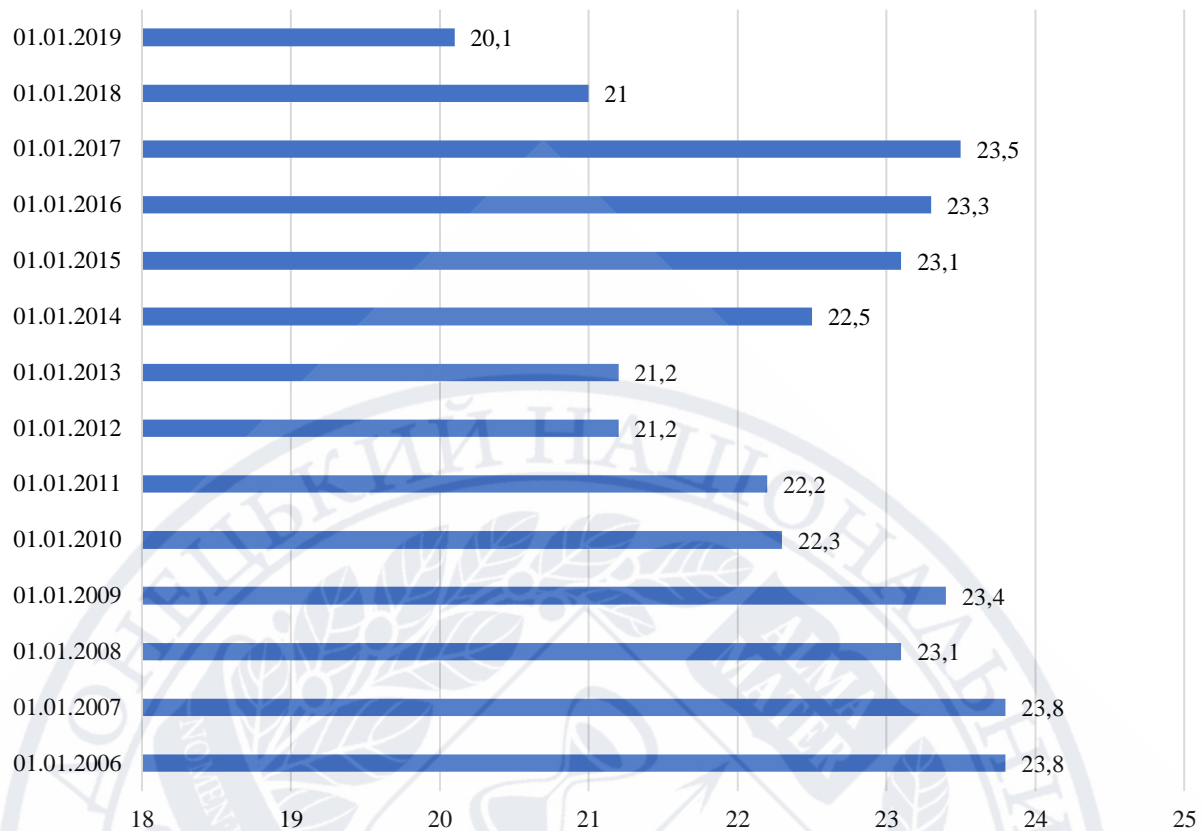

Рисунок 2.5 – Динаміка глибини бідності, в % за період 01.01.2006-01.01.2019 років [24]

Показник глибини бідності на 01.01.2019 року за відносним критерієм за витратами залишився без змін (20,4%), проте за рештою критеріїв (абсолютні критерії за витратами, за доходами нижче фактичного прожиткового мінімуму та доходами нижче законодавчо встановленого ПМ) відбулося помітне зниження показника, відповідно на 1,1; 0,9 та 3,3 в.п.

Таким чином, спостерігається загальне зменшення диференціації серед бідного населення, і наближення його доходів (витрат) до межі бідності.

2.2 Аналіз майнового розшарування населення України в статистичному вимірі

На сьогоднішній день бідність у поєднанні з нерівністю доходів у світовій економіці є однією із найбільш актуальних економічних проблем сучасності.

Принципи розподілу та перерозподілу доходів передбачають механізм вирішення низки економічних та соціальних проблем, безпосередньо впливають на рівень бідності та суспільного добробуту населення.

Система розподілу визначає можливості отримання доходу від володіння певними ресурсами, систему стимулів до праці, поділ людей на класи і соціальні групи, вирішення проблеми бідності та інше.

У плановій економіці існували зрівняльний розподіл прибутків і доходів та система перерозподілу соціальних благ через суспільні фонди споживання. Така система розподільних відносин дозволяла створити для більшості членів суспільства однакові умови матеріального добробуту, але не створювала стимулів до зростання виробництва, оскільки не передбачала достатньої диференціації і доходів, і суспільства [26, с. 208].

Сьогодні ринкова економіка диктує нові правила, а з ними і нові результати, які не завжди є позитивними. Одним із негативних наслідків сучасної економічної системи є високий рівень диференціації доходів у більшості країн світу.

Проблема злиденності для сучасної України не є загрозливою, на відміну від питання нужденності та незабезпеченості, які є вкрай болючими. За об'єктивними оцінками до середнього класу (за стандартами розвинених країн) в Україні можна віднести 10-12 % населення, ще 1-2 % є багатими та надбагатими. Всіх інших, а це понад 85 %, можна вважати тією чи іншою мірою бідними.

В розвинених країнах структура суспільства зовсім інша: близько 5 % населення є багатими, 80 % – середній клас, 15 % – відносяться до категорії бідних.

Бідність населення має значні негативні наслідки, серед яких одним із головних є втрата людського потенціалу країни, особливо в сфері освіти та охорони здоров'я.

Така ситуація не лише негативно позначається на поточній соціально-економічній ситуації, а є перешкодою для подальшого національного

розвитку. Особливої гостроти ця проблема набуває, якщо зважати на сучасні процеси формування постіндустріального суспільства.

Так, за висновками фахівців ООН, якщо кілька десятиліть тому конкурентні переваги були у країн з багатими природними ресурсами, капіталами, то сьогодні економічне зростання на 64% залежить від людського й соціального потенціалу, від природних ресурсів на – 20%, від капіталу – на 16%.

Тому, проблема подолання бідності і сприяння розвитку людського потенціалу є однією з найголовніших для сучасної України, від вирішення якої значною мірою залежить успішність її подальшого соціально-економічного розвитку.

Тому найбільша частка доходів, які не враховуються офіційною статистикою, припадає на 2 останні та найбільш заможні групи населення за рівнем доходів. Це також можна пояснити тим, що саме високодохідні групи населення найбільше скористалися вигодами економічного підйому 2000-2008 років [26, с. 209].

За аналізом кривої розподілу доходів для різних груп населення з 2002 по 2008 роки, можна зробити висновок, що основними верствами населення, які отримали від цього вигоду були найбільш багаті прошарки суспільства, які і до цього отримували високий рівень доходів.

Для найбільш заможних 20% населення України темпи приросту доходів протягом періоду економічного підйому були значно вищими, ніж для середньостатистичного громадянина.

Також можна зазначити, що доходи 10% найменш заможної частини населення також продемонстрували приріст вище середнього по виборці, але з нашої точки зору це відбувалося у результаті вторинного перерозподілу доходів через систему соціальних трансфертів у той час як приріст доходів вище середнього у найбільш заможної частини населення відбувався за рахунок їх первинного розподілу.

Таким чином, з метою оцінювання реальної ситуації щодо майнового розшарування населення України за рівнем доходів та врахування рівня тінізації української на рівні 40% від ВВП необхідно здійснити наступні коригування: збільшити пропорційно до оціненого рівня тіньової економіки України отримувані доходи 2 останніх за рівнем доходів верств населення України.

У результаті проведеного аналізу можна зробити висновок, що за підрахунками квінтільний коефіцієнт диференціації загальних доходів населення є в середньому в 1,5 рази вищим від показника, що надається офіційними джерелами, якщо врахувати тіньовий сектор економіки держави. Аналогічним чином було отримано скоригований показник індексу Джині для України та проаналізованого його динаміку протягом 1980-2017 років [26, с. 209].

З врахуванням тіньового сектору економіки в Україні основні показники рівня нерівності доходів в державі суттєво відрізняються від тих, що надаються офіційними джерелами.

Найбільш повне уявлення про диференціацію доходів населення дає крива Лоренца, яка дає змогу уявити загальну картину розподілу «розшарування» доходів між різними групами населення. Вона показує ступінь нерівності в розподілі доходу в суспільстві та відображає частку доходу, що припадає на різні групи населення, сформовані на підставі розміру доходу, який вони отримують.

Криві Лоренца показують відсутність суттєвого покращення ситуації в розподілі доходів населення за останні шість років, оскільки у 2012 р. 95,8% населення отримали 64,3% сукупного доходу, а лише 4,2% населення – 35,7% доходу, на 01.01.2018 р. спостерігається майже така сама ситуація: 87,2% населення володіють всього 58,2% сукупного доходу, а 12,8% – 41,8%.

Оскільки в умовах ринкової економіки не може бути суцільної рівності, то соціальна політика держави повинна бути спрямована на те, щоб

відхилення лінії кривої Лоренца від лінії абсолютної рівності не було надмірним.

Кількісну оцінку сумарної диференціації рівня доходів населення дає коефіцієнт Джині, який широко використовується в міжнародній практиці. Коефіцієнт Джині дає змогу виявити ступінь економічної поляризації суспільства в країні та дає можливість кількісно оцінити цю нерівність. На відміну від кривої Лоренца, яка показує значну диференціацію доходів населення України, коефіцієнт Джині показав протилежний результат.

Квінтільний коефіцієнт диференціації доходів, що коливається в межах 2,9-3,4 та Індекс Джині з середнім значенням близьким до 0,31 більшою мірою відповідають рівню соціальної напруги та занепокоєння населення значним майновим розшарування в державі (рис. 2.6).

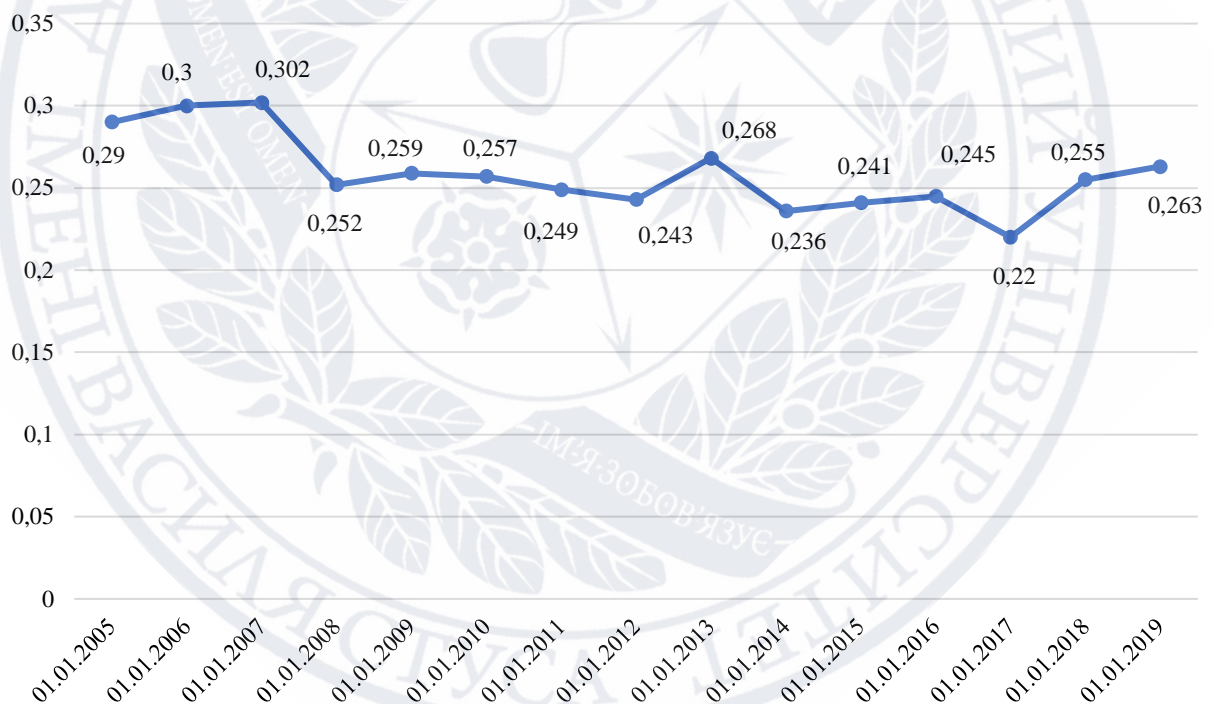

Рисунок 2.6 – Значення коефіцієнта Джині для України за період 01.01.2005- 01.01.2019 років [24]

За 2004-2018 рр. значення цього коефіцієнта змінилося з 30,02 до 22 тобто зменшилось на 22,2%. У 2015 р. Україна разом з Ісландією (23,6%), Словаччиною (23,7%), Норвегією (23,9%), Словенією (24,5%) та

Чехією (25%) потрапила в лідери країн з найнижчою нерівністю доходів населення [27].

Уряди цих країн підтримують високий рівень соціального захисту та проводять політику вирівнювання доходів. В Україні значення коефіцієнта Джині у 2016 р. становило 25%, що порівняно з розвинутими країнами є одним з найнижчих показників, що має вказувати на низьку диференціацію доходів населення, тобто незначну різницю між бідними та багатими. Наприклад, коефіцієнт Джині у високорозвинених країнах, таких як Данія, Німеччина, Франція, становив 27,4%, 30,1%, 29,2% відповідно.

Але якщо розглядати якість і рівень життя населення України, то наша країна займає далеко не перші позиції у світових рейтингах. Таке заниження показника нерівності доходів населення пов'язане з багатьма причинами, такими як недостатня якість вибіркового обстеження домогосподарств, недоврахування неформального сектору економіки.

Поряд із високим рівнем бідності в Україні спостерігається посилення поляризації доходів як між соціальними групами населення, так і в розрізі територій, що стимулює збільшення масштабів бідності та знедоленості.

Протягом останніх років має місце інтенсивний процес перерозподілу загального обсягу грошових доходів в Україні на користь заможних груп на тлі скорочення частки доходів найбідніших верств населення.

Проблема бідності в національних масштабах набула крайніх форм за багатьма показниками сучасний соціально-економічний розвиток України не відповідає навіть концепції базових потреб з метою задоволення населення мінімальними благами на основі суспільних запитів.

В цьому контексті, найбільш вагомими пропозиції щодо подолання нерівності доходів населення можливо сформулювати в напрямі здійснення таких суспільно необхідних заходів (рис. 2.7).

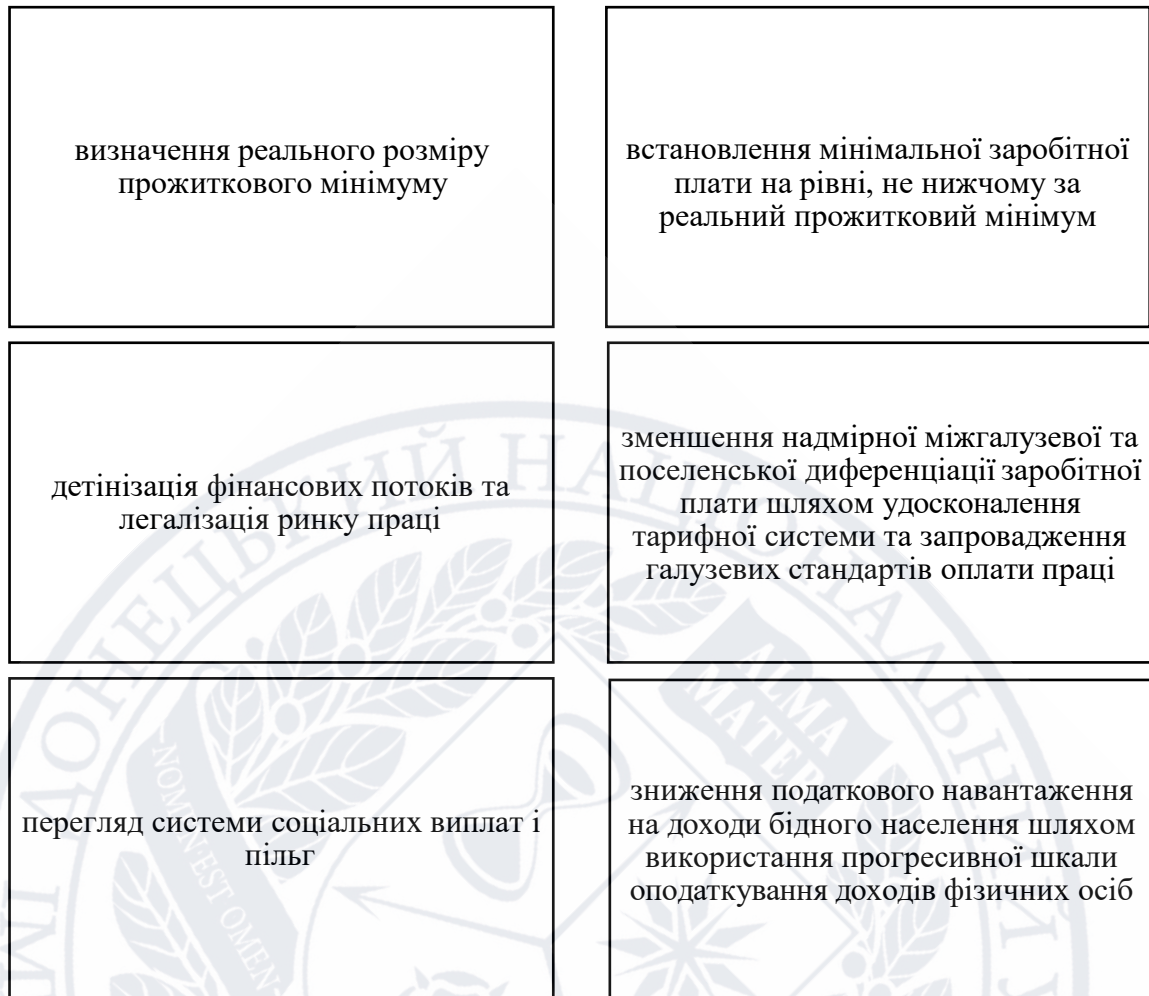

Рисунок 2.7 – Пропозиції щодо подолання нерівності доходів населення [26, с. 208-209]

З метою підвищення суспільного добробуту населення окремих країн одним із основних завдань кожної держави повинно бути забезпечення належного рівня життя усіх верств населення, а також стримування надмірної диференціації населення за розміром отримуваного доходу.

Для цього є необхідним: оптимізація системи перерозподілу в державі на прикладі країн Скандинавії; зростання рівня та ефективності державної соціальної підтримки в країні; підвищення податкового навантаження для великого бізнесу та найбільш заможних верств населення; підвищення рівня оплати праці; зменшення рівня безробіття; зменшення рівня корупції; створення рівних можливостей для всіх верств населення у сфері освіти та охорони здоров'я.

2.3 Вплив коронавірусної кризи на бідність населення

Події 2020 року внесли суттєві корективи у показники соціально-економічного розвитку країни. Цілком очевидно, що вже за підсумками цього року можна очікувати на суттєві негативні зміни у показниках монетарної бідності внаслідок коронавірусної кризи та карантинних заходів. Згодом негативні впливи можуть торкнутися інших аспектів життя, зокрема тих, які ототожнюються з проявами немонетарної бідності.

Впродовж 3-х попередніх років Україна демонструвала впевнений вихід з кризи, і мала реальні шанси досягти за рівнем бідності значення 2008 року (періоду до фінансово-економічної кризи).

У 2018 році закріпилася тенденція щодо зменшення масштабів бідності в країні та загального покращення показників рівня життя. Насамперед, про це свідчило зменшення рівня абсолютної бідності, яке розпочалося з 2017 року. Проте у 2018-му відбулося також скорочення рівня відносної бідності, отже бідніші верстви почали отримувати більший зиск від результатів економічного зростання порівняно з рештою населення. Загалом, зменшення рівня відносної бідності на фоні стійкого економічного зростання свідчило про позитивні зміни в розподілі доходів, чого не вдавалося досягти впродовж всіх років моніторингу бідності (з 1999-го року).

Останні доступні дані 2019 року також демонструють збереження позитивної тенденції зменшення абсолютної та відносної бідності, що стало результатом зростання реальних доходів населення в усіх майнових групах і посилення спрямованості системи соціального захисту на цільові групи.

Прогноз, побудований у грудні 2019 року на мікроданих обстеження умов життя домогосподарств України за сценарієм найбільш імовірного розвитку соціально-економічних процесів, давав оптимістичні результати. Передбачалося, що у 2020 році рівень абсолютної бідності помітно знизиться, тобто вдасться втримати і розвинути позитивну тенденцію, яка прослідковувалась впродовж останніх років, у порівнянні зі стрибком

показників бідності у 2015 році. Проте, події 2020-го розгортаються таким чином, що надбання попередніх трьох років можуть бути повністю втрачені.

На початку запровадження карантину (березень 2020 року) 47% українців побоювалися серйозних наслідків епідемії, 69 % зазначили, що вже постраждали від неї [28]. Впродовж місяця за даними КМІС відсоток тих, хто побоюється економічних наслідків через введення карантину становив вже 54% [29].

На рівні загальної загрози в переважній більшості (55%) українці бояться за падіння економіки через запровадження карантину, тоді як особисті страхи пов'язують із ризиком зараження себе та рідних (47%) [30]. Найбільше побоюються негативних наслідків особи пенсійного віку (53% проти 37% серед осіб 18-29 років) та жителі сіл (47% проти 44% великих міст). За даними опитування групи «Рейтинг», проведеного в середині квітня 2020 року 61% осіб, з тих, що повідомили про погіршення економічного становища їх сімей, відчували його загострення впродовж останнього місяця [31].

Сьогодні можна констатувати, що основними соціально-економічними наслідками коронавірусної кризи є:

Скорочення доходів або втрата основного джерела доходу. За даними агентства Info Sapiens вже в березні 2020 року 60 % опитаних зазначили, що мають фінансові втрати, в тому числі через: зменшення регулярного доходу (38 %), повну втрату ходу (16 %) та втрату роботи (14 %). Лише 46 % опитаних очікують, що отримають у повному обсязі свій заробіток за березень, тоді як майже кожен другий респондент вважає, що йому буде оплачено тільки ті дні, які він відпрацював; 29 % українців повідомили, що бояться внаслідок карантину втратити роботу, а 34 % – зменшення регулярного доходу.

Здебільшого у разі втрати доходу (як серед тих, хто вже втратив, так і серед тих, хто має потенційну загрозу) коштів населенню вистачить на один-два місяці (про це повідомили 34 %). Чим довше буде продовжуватися карантин, тим менша частка населення буде платоспроможна: тільки 5 % – мають коштів на півроку та більше.

Крім того, коронавірусна криза вдарила по такому джерелу доходів, як «перекази від заробітчан». За розрахунками, зробленими співробітниками незалежної інвестиційно-консалтингової групи ІСУ на підставі щомісячного звіту НБУ [32], тільки у березні порівняно із лютим втрати українців від недоотриманих приватних переказів із-за кордону склали 72,1 млн. дол. США, тобто до України приватними особами було переведено 504,7 млн. дол.

Зниження доступності купівлі базових товарів (продуктів харчування та інших необхідних товарів). За даними КМІС, 29 % населення турбується через зростання цін на продукти харчування [33]. На початку карантину внаслідок тимчасового скорочення пропозиції та ажіотажним попитом спостерігалось зростання цін на окремі групи товарів, зокрема крупи, м'ясо та медичні товари, що знизило споживчі можливості окремих груп населення та доступність до найнеобхідніших товарів [34]. За даними торгівельної мережі «АТБ-Маркет», вони мали підняти ціни на харчові продукти та товари першої необхідності, зокрема продукти «борщового набору» (картопля, капуста, морква, цибуля) зросли в ціні на 35 – 128 %, цукор – на 8 %, макаронні вироби – на 9,5 %, пшенична крупа – на 11 %, гречка – на 51 %, мука – на 5 %, яйця – на 6 % [35]. В результаті щонайменше 2 % населення України (за даними агентства Info Sapiens) у березні 2020 року постраждали від зростання цін та дефіциту товарів через загрозу епідемії коронавірусу, тоді як в квітні вже 4 % мали складнощі із купівлею харчів та необхідних у побуті речей [28]. Станом на середину квітня 2020 року внаслідок запровадження карантину 13,9 % українців змушені відмовляти собі в товарах повсякденного попиту [36].

Пошук нових джерел доходів через кредити. В умовах карантинних обмежень, насамперед в частині працевлаштування та пошуку засобів до існування, деякі українці вдалися до різного роду позик. Так, у квітні 2020 року було надано кредитів фізичним особам у розмірі 226,19 млрд. грн., що на 7,5 млрд. грн. більше, ніж у лютому. Водночас, у квітні непрацюючі особи отримали кредитів на суму 79,9 млрд. грн., тоді як у лютому – на 75,6 млрд. грн. [37].

Зниження фінансової спроможності для оренди житла. Втрата основного джерела доходу чи його частини породжує додатковий ризик для орендарів житла – необхідність пошуку нового житла. Так, за даними столичного агентства нерухомості, до введення карантину найбільший попит у Києві мали 2-х і 3-кімнатні квартири в Дарницькому, Голосіївському і Печерському районах, а 42 % цінового діапазону становили від 500 до 1000 доларів / місяць, через введення карантину операції з оренди житла впали вже на 32 % [38].

Погіршення соціальної стабільності та зростання криміналізації соціального середовища. Однією із загроз запровадження / подовження карантину через коронавірус є збільшення кількості крадіжок у магазинах (56%), нападів на вулицях (46 %) та сприятиме підвищенню мародерства (45%) [39].

Загроза поширенню добровільної соціальної ізоляції та втрата соціальних контактів («перехід» життя в віртуальне середовище). Карантин значно вплинув на звички українців, зокрема в період карантину переважна частина населення стала більше часу проводити у смартфоні (69,9 %), за комп'ютером (43,9 %) [36], у соціальних мережах (51 %), дивитися фільми (43%), спілкуватися у месенджерах (37 %), тоді як лише кожен третій присвятив вільний час дітям (37 %), партнеру (31 %) або батькам (16 %) [40]. За період карантину 85 % українців спробували для себе щось нове, не виходячи з дому: кожен третій мав консультацію або відвідав освітні курси, кожен п'ятий – трансляції з мобільного, майже кожен десятий – скористався банківськими послугами.

Песимістичні очікування. Станом на середину квітня 68 % українців вважали, що ситуація буде тільки погіршуватися [41], тому основною поведінковою стратегією на період карантину та подолання його наслідків обирають економію коштів та заощадження (77 % опитаних агентством Info Sapiens) [28]. Вже нині, українці змушені відмовляти собі в товарах повсякденного попиту [36], інші були змушені переглянути заплановані

витрати, зокрема: відкласти придбання одягу та взуття (47,2 %), поїздки (40,9 %) та відпустки (33,3 %). Також поширеною стратегією економії коштів під час карантину є призупинення оплати товарів та послуг ЖКГ.

За оцінками, у 2019 році рівень бідності (за критерієм витрати нижче фактичного прожиткового мінімуму) становив 38,5 %, що на 4,7 в. п. або на 11 % нижче значення попереднього року.

Якщо карантинні заходи повністю чи частково буде закінчено, то за підсумками 2020 року рівень бідності зросте до 45 %, що на 6,5 в. п. або на 17 % вище значення 2019 року. Згідно прогнозу рівня бідності на 2020 рік, побудованого наприкінці 2019 року, значення показника мало становити 31,2%. Отже, справжнє зростання показника бідності є набагато більшим – на 13,8 в. п. або на 44 % (рис. 2.8).

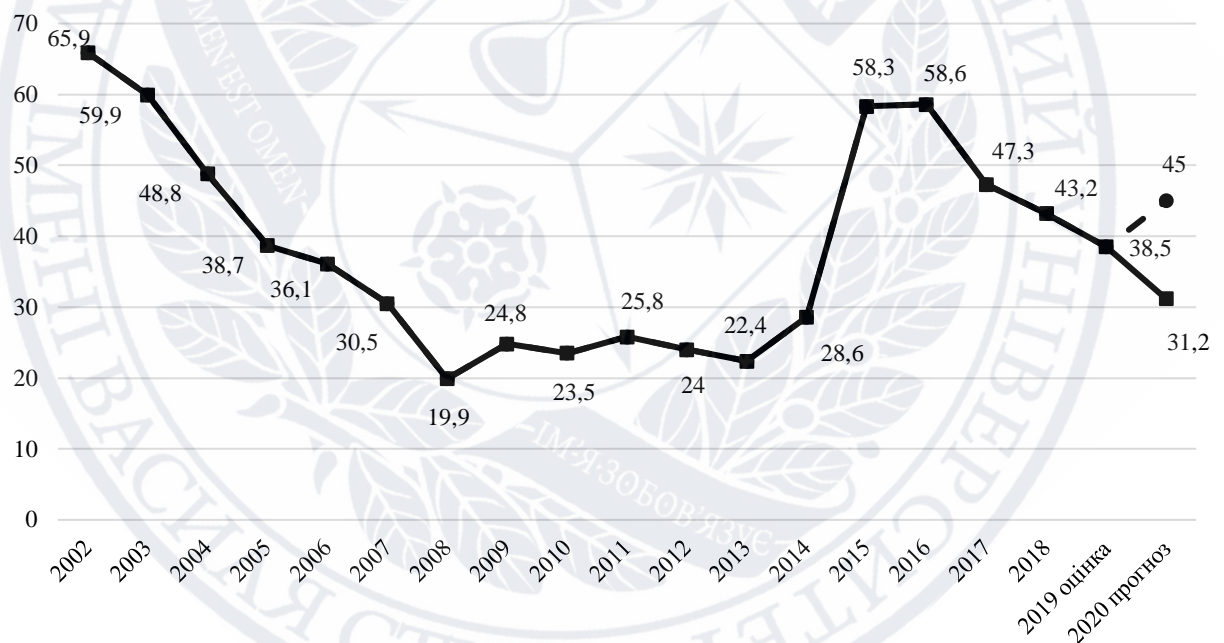

Рисунок 2.8 – Динаміка та прогноз рівня бідності (за витратами нижче фактичного прожиткового мінімуму), 2001-2020 роки

У розрізі окремих соціально-демографічних та соціально-економічних груп населення очікується, що в найбільшому ступені постраждають старші пенсіонери (зростання рівня бідності на 19,1 в. п. по відношенню до рівня 2019 р.) та діти віком до 18 років (на 17,3 в. п.). Діти традиційно є однією з найбільш

ризикових груп, і навіть наявність дитячих допомог не дуже допомагатиме в разі втрати роботи та/або заробітку навіть хоча б одним з батьків. В інших групах населення зростання рівня бідності очікується у розмірі 16 – 17 в. п.

Варто зазначити, що базовий прогноз рівня бідності, складений до початку пандемії та введення карантину, був значно більш оптимістичний і передбачав продовження тенденції до скорочення бідності в усіх групах населення. Скоригований у квітні 2020 року прогноз показує, що в результаті введення карантину в найбільшому ступені постраждають працюючі особи, прогнозований рівень бідності яких порівняно з базовим варіантом зросте на 57,9 % – з 23,3 % до 36,8 % [42].

Окремо слід зазначити, що, згідно скоригованого прогнозу, в усіх групах населення спостерігатиметься більше зростання бідності серед жінок, ніж серед чоловіків (по відношенню до 2019 р.). Найбільша відмінність у групі старших пенсіонерів – якщо серед чоловіків зростання рівня бідності складе 115,5 %, то серед жінок – 120,6 %. Найменша гендерна відмінність буде у групі осіб у віці 20 – 64 роки, в якій зростання рівня бідності жінок лише на 0,4 в. п. перевищить рівень бідності чоловіків (116,7 % проти 116,3 %).

За прогнозними оцінками, відбудеться зростання рівня бідності по усіх типах сімей, а найбільше постраждають домогосподарства з дітьми.

Очікується зростання рівня бідності серед сімей з дітьми до 53,1 %, що на 6,5 % перевищуватиме показник базового 2018 року і на 19,6 % – рівень бідності в 2019 році (табл. 2.2).

Водночас, рівень бідності бездітних домогосподарств в 2020 році залишиться майже не змінним у порівнянні із 2018 роком: перевищуватиме показник базового року тільки на 0,2 в. п. – 35,4 %, але відзначиться доволі серйозним зростанням на рівні 4 в. п. порівняно із оціночним рівнем бідності в 2019 році.

Компенсаторні антикризові заходи, розроблені урядом в частині поширення соціальних програм та підвищення їх доступності для окремих груп населення України, насамперед осіб працездатного віку, що втратили

дохід, а також осіб старшого пенсійного віку, в цілому позитивно вплинуть на становище бездітних домогосподарств. Так, наявність в складі домогосподарства принаймні одного безробітного в умовах кризи підвищить ризик бідності для даного типу домогосподарства на 2,5 %, тобто частка бідних з урахуванням наслідків кризи становитиме 55,1 % проти 53,7 % у базовому році [43].

Таблиця 2.2 – Прогноз рівня бідності на 2020 рік за основними типами домогосподарств, %

Тип домогосподарства	Рівень бідності за фактичним прожитковим мінімумом (за витратами)		Співвідношення 2020 р. до 2018 р.
	2018	2020	
Двоє дорослих із двома дітьми	58,4	63,4	108,5
Троє або більше дорослих з дітьми	56,1	60,6	107,9
Один дорослий з дітьми	47,0	50,4	107,3
З дітьми, де є принаймні один безробітний	66,2	70,6	106,6
Домогосподарства з дітьми	49,9	53,1	106,5
З дітьми до 3 років	58,6	60,6	103,4
Двоє дорослих, з них принаймні один віком 65 років і старше	46,7	48,3	103,4
Двоє дорослих з однією дитиною	37,7	38,9	103,2
Без дітей, де є принаймні один безробітний	53,7	55,1	102,5
З трьома та більше дітьми	70,7	72,3	102,3
Домогосподарства без дітей	35,4	35,6	100,6
<i>Україна</i>	<i>43,2</i>	<i>45,0</i>	<i>104,2</i>

Прогнозується, що внаслідок кризи в 2020 році рівень бідності за фактичним ПМ найбільше (порівняно до базового 2018 року) зросте серед домогосподарств, які складаються із двох дорослих із дітьми – аж на 8,5 %, і становитиме 63,4 % (проти 58,4 %).

Також очікуються найвищі темпи зростання (в межах 6,5 – 8 %) рівня бідності серед традиційно вразливих для України типів домогосподарств. Так,

зросте частка бідних серед багатопокілнних сімей (трое та більше дорослих із дітьми) до рівня 60,6 % (на 7,9 %), неповних сімей (один дорослий з дітьми) – до 50,4 % (на 7,3 %); серед сімей з дітьми і принаймні одним безробітним – до 70,6 % (на 6,6 %).

У розрізі окремих соціально-демографічних та соціально-економічних груп населення очікується, що в найбільшому ступені постраждають старші пенсіонери та діти віком до 18 років.

Зростатиме розрив у показниках бідності між м. Київ та іншими великими містами. В той же час, відбудеться скорочення розриву у показниках бідності великих та малих міст і сільською місцевістю за абсолютним критерієм бідності. Найбільш суттєво збільшиться рівень бідності у великих містах без Києва. Отже, відповідно до закладених гіпотез найбільш ситуація з COVID-19 вплине на доходи мешканців великих міст.

Таким чином, внаслідок кризи відбудеться зростання масштабів структурної бідності в країні, проте, на відміну від монетарної бідності, це зростання буде не таким суттєвим, а значення показника не повернеться до рівня 2018 року.

Впливи на соціальну складову життя і можливості населення теж будуть істотними, а подекуди і критичними. Відтак зросте рівень позбавлення (депривацій) серед населення. Проте зростання деприваційної бідності може бути відтерміновано на 2021-2022 роки, оскільки сьогоденні показники зазвичай відображають надбання минулих років з лагом у 1-3 роки. У перспективі слід очікувати зростання показників депривації, оскільки коронавірусна криза може мати довгі наслідки, які трансформують споживчі можливості та зачеплять різні аспекти споживчої поведінки [44].

На першому етапі кризи, викликаній епідемією та карантинними заходами, найбільшою мірою постраждають працюючі з нижчим рівнем освіти та кваліфікації, для яких навіть незначне зниження доходів призводить до потрапляння у зону бідності. Зростуть ризики бідності для сімей, де працює лише одна особа, найбільше це стосується одиноких батьків.

Категорії, для яких основним джерелом доходів є соціальні трансферти, відчують вплив на другому етапі кризи, який припадає на останній квартал року або на наступний рік. Саме в цей період найбільш гостро постане питання наповнення бюджетів всіх рівнів, а отже, і можливості здійснювати соціальні зобов'язання. В таких умовах замороження соціальних гарантій та соціальних виплат може призвести до зростання бідності серед вразливих категорій, які повністю залежні від державної підтримки. Проте про серйозність таких впливів можна буде говорити лише згодом.

Можна припустити, якщо падіння ВВП становитиме до 10 %, то ситуація з доходами населення буде цілком контрольована. Більшою мірою можуть постраждати дрібні підприємці, а також наймані працівники підприємств, розташованих у великих містах. Більш вразливими до зменшення ресурсів будуть сім'ї з недиверсифікованими джерелами доходів та великим числом утриманців [45].

Навіть некритичне зниження ВВП (на 4-10 %) в нинішній ситуації може мати серйозні наслідки для масштабів бідності в країні. Скоріше за все, позитивна динаміка абсолютної бідності за 2017-2019 роки буде повністю втрачена, і за оптимістичним сценарієм можна очікувати повернення до значень 2018 року. Імовірніше криза може вплинути на збільшення ризиків бідності серед тих категорій населення, які традиційно перебували у гіршому становищі. При цьому скорочення доходів у більш благополучних сімей здебільшого не матиме крайніх наслідків – вони не опиняться серед бідних, хоча суттєво звужать свої споживчі можливості.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ПОДОЛАННЯ ПРОБЛЕМИ БІДНОСТІ В УКРАЇНІ

3.1 Рекомендації щодо удосконалення державної політики подолання бідності в Україні

Україна з її унікальними життєвими ресурсами належить до країн, у яких наявна глибока, масштабна бідність. Причому вже чимало років Україна належить до країн не лише з високим, а й зростаючим рівнем бідності основної маси населення, зокрема й працюючого в режимі повної зайнятості. Чимало українців обмежені у своєму доступі до базових ресурсів життєдіяльності, благ цивілізації – економічних, соціальних і культурних. Під цим кутом зору соціальна політика української держави не може вважатися ефективною.

Ситуація, яка склалася в Україні у царині рівня життя населення, потребує невідкладного поліпшення, адже деструктивні процеси, що викликають падіння рівня життя й зростання бідності, у подальшому можуть поглибитися настільки, що призведуть до незворотних руйнацій основ соціуму.

Проблема бідності є однією із найглобальніших проблем у сучасному світі. Дана проблема є найболючішою для українського суспільства, оскільки в нашій країні проблема бідності є досить загостреною. А особливістю цієї проблеми в Україні є те, що до бідних відносять не тільки осіб, які не працюють та не мають жодних доходів, але й деякі верстви працездатного населення.

Проблема малозабезпеченості повинна бути під постійним контролем держави. Як зазначалося у програмі Кабінету Міністрів України, діяльність Уряду повинна бути спрямована на подолання проблем бідності в країні. Ця діяльність повинна містити певну низку програм, які б могли збільшити доходи населення, підвищити економічну активність населення, уникнути розшарування населення за рівнем доходів. Реалізація даної політики повинна

сприяти використанню висококваліфікованої праці, яка б супроводжувалася належною оплатою через:

- удосконалення законодавства щодо критеріїв визначення рівня заробітної плати, встановлення мінімальної заробітної плати, встановлення мінімальної погодинної заробітної плати на основі державного стандарту;
- усунення диспропорцій оплати праці за галузями та посадами;
- значне підвищення заробітної плати працівникам бюджетної сфери;
- залучення інвестицій у людський капітал, що сприятиме покращенню якості продукції та послуг;
- забезпечення працівникам гарантій про вчасну та у повному розмірі виплату заробітної плати і належні умови праці;
- зменшення кількості населення, яке перебуває на межі бідності і закріплення позицій середнього класу у суспільстві.

Наша країна є далеко позаду за рівнем оплати праці відносно інших країн, оскільки реальна заробітна плата постійно знецінюється. Через низький рівень заробітних плат і відсутність зв'язку з ефективністю праці трудова активність постійно падає. Україні притаманний не європейський стандарт розшарування населення за доходами, а латиноамериканський, де більша частина населення зафіксована із низькими доходами, розрив між бідними і багатими є надто високим.

Подолати дану проблему неможливо, якщо усі дії Уряду будуть спрямовані лише на підтримку нужденних, потрібні такі підходи, які будуть спрямовані як на бідних, так і на більш забезпечені прошарки населення. Досвід інших країн говорить, що успіху можна досягти, якщо спрямувати свою діяльність на розвиток людського капіталу – професійного, творчого, освітнього, наукового.

На сьогодні важливою необхідністю є акцентувати увагу на розвиток ринку праці, розширити зайнятість і забезпечити належний рівень заробітної плати, що повинно стимулювати працівників до активнішої діяльності та покращити виробничий процес загалом в усій країні. Ефективна політика

доходів сприятиме підвищенню рівня життя населення і створення відповідної соціальної структури [46].

Виходячи з цього, нова парадигма системи управління подоланням бідності працюючого населення може базуватися на стратегічних напрямках, що представлені на рис. 3.1.

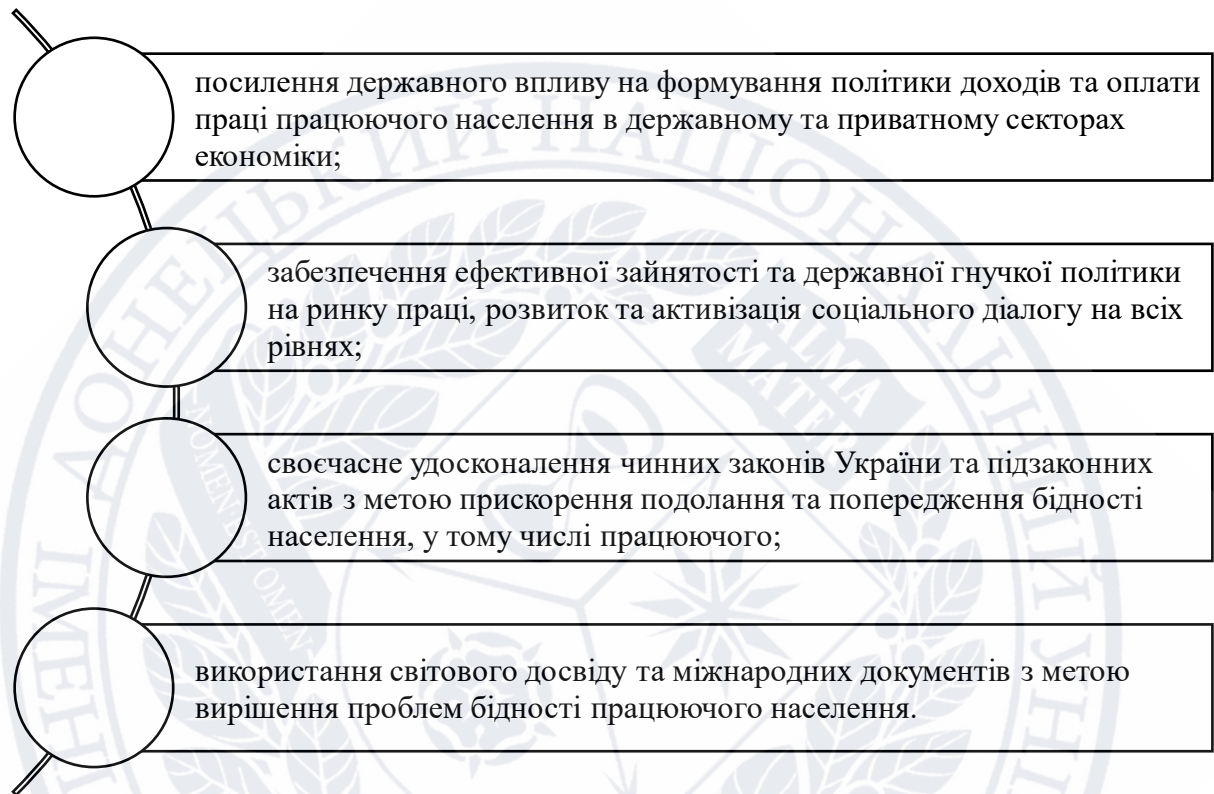

Рисунок 3.1 - Стратегічні напрями коригування системи управління подоланням бідності працюючого населення

Окрім іншого, пропонуємо такі напрями вирішення проблеми подолання бідності працюючого населення:

- у сфері удосконалення системи управління з метою оптимізації її структури та ефективного запровадження державних цільових соціальних програм подолання й запобігання бідності населення, у тому числі працюючого, зокрема, передбачати:

створення у структурі Мінсоцполітики України відповідного підрозділу щодо розроблення та реалізації державної політики подолання й запобігання бідності населення в Україні;

створення у структурі обласних, районних та міських управлінь праці та соціального захисту населення відділів з подолання й запобігання бідності населення;

розроблення регіональних (обласних, районних, міських) програм щодо подолання бідності населення з визначенням складових фінансового, методичного, кадрового, організаційного забезпечення їх виконання.

- у сфері реформування системи оплати праці з метою створення стабільного та масштабного зростання (виведення з «тіні») заробітної плати працюючого населення необхідно:

забезпечити докорінну зміну концептуальних підходів до удосконалення політики захисту працюючого населення й, перш за все, перенести пріоритети із захисту соціально вразливих верств населення на захист працюючого населення, заробітна плата якого є основним джерелом формування Пенсійного фонду України, соціальних трансфертів, платоспроможного попиту; перехід від трактування заробітної плати як частки в доходах підприємства до розуміння заробітної плати як ціни робочої сили; наближення рівня заробітної плати до економічно значимої величини реальної вартості робочої сили; ліквідацію «прив'язки» МЗП до розміру ПМ; розроблення концепції переходу від стандартів ПМ до стандартів задовільного споживання;

удосконалити механізми: соціального захисту низькооплачуваних категорій населення; ліквідації поляризації доходів населення за видами економічної діяльності та регіонами (у тому числі шляхом уведення прогресивної шкали оподаткування); стимулювання легалізації «тіньової» заробітної плати; компенсації за підтримку заробітної плати;

удосконалити норми ПМ (споживчого кошика) за основними соціально-демографічними групами населення з урахуванням можливостей державного бюджету.

Необхідно також коригувати політику подолання безробіття, оскільки є велика кількість осіб, які не входять до офіційної статистики країни. Є певна

тенденція, за якою найбільша частина безробітних зосереджена у західних районах країни, це пояснюється відсутністю промислових об'єктів. Тому держава повинна сприяти розвитку малого і середнього бізнесу, який повинен стати фактором подолання бідності.

Необхідною умовою у подоланні бідності в Україні є реформування соціальної сфери, яке спрямоване на посилення адресності певної допомоги і встановлення величини мінімального доходу. Як засвідчує практика, оптимальним вирішенням даних проблем є розвиток нових технологій, які стосуються підтримки малозабезпечених сімей у вигляді надання безкоштовних послуг охорони здоров'я, науки, освіти. Стосовно ефективності надання соціальної допомоги, то існує два її прояви: максимальне охоплення всіх нужденних і мінімальне надання допомоги тим, хто не потребує її.

Основним завданням соціальної підтримки є максимально повне охоплення тих, кому необхідна допомога. Тобто тим людям, які не в змозі самостійно забезпечити себе та своїх дітей хоча б мінімальним рівнем життя. Таким чином, усі малозабезпечені повинні отримувати допомогу у різних формах: грошовій чи товарній, надання безкоштовних послуг, допомога у працевлаштуванні.

Також важливим аспектом у боротьбі із бідністю є поповнення пенсійного фонду, оскільки однією з груп бідного населення є пенсіонери. Для покращення їх становища в суспільстві необхідно збільшити пенсії та інші соціальні виплати малозабезпеченим верствам населення.

Необхідно суттєво змінити систему пільг в країні. Існування настільки розширеної системи є масштабною проблемою у соціальній політиці. Зазначено, наприклад, що військові, окрім заробітної плати, отримують ще низку різних пільг. Сьогодні в Україні нараховують дев'ять видів багаторазових і чотири види одноразових пільг. Частина цих коштів іде на фінансування і без цього заможних верств населення, а частина на допомогу бідним і малозабезпеченим сім'ям. Проте, більше 70% осіб, які отримують пільги, є люди, які цілком забезпечені за соціальним стандартом.

За даними міжнародних організацій, щодня від голоду і злиднів помирає близько 25 тис. осіб. Близько 60% голодуючих – жінки, 25% - діти. Кожних п'ять секунд у світі помирає одна дитина від голоду. А число людей, які хронічно недоїдають, збільшується з кожним роком на 4 млн.

Головним чином реформування сфери захисту та соціального забезпечення населення має стосуватися запровадження системи розробки індивідуальних планів соціального захисту, які мають включати обстеження матеріального становища претендентів на соціальний захист (рис. 3.2) [47].

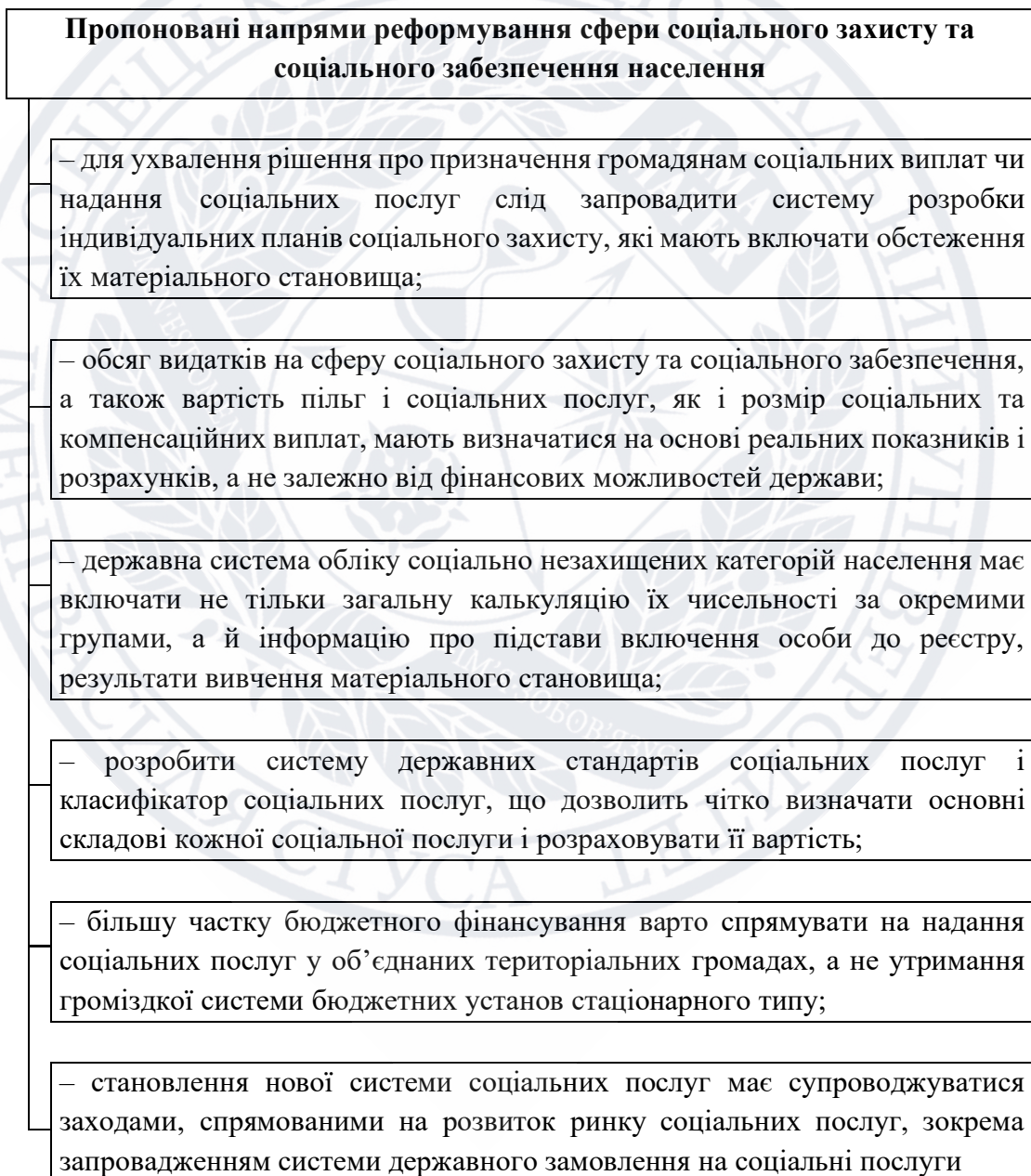

Рисунок 3.2 – Напрями реформування сфери соціального захисту та соціального забезпечення населення

Тому, на нашу думку, основою діяльності, яка спрямована на уникнення бідності, є підвищення рівня життя населення та економічне піднесення в країні. Без зміни економіки в цілому, без зміни ситуації на ринку праці та без зростання ціни на робочу силу та попиту на неї неможливо виправити проблему подолання бідності. Даний вид політики повинен зачепити всі верстви населення, незалежно від рівня забезпечення. Отже, до методів боротьби з бідністю відносять:

- створення на ринку праці таких умов, за яких усі верстви населення матимуть змогу самостійно вирішувати проблеми власного добробуту, це можливе при високій зайнятості населення, відповідному попиту та пропозиції на ринку праці, уникнення безробіття;
- формування необхідних умов, які б збільшили економічну активність населення і допомогли розвивати малий і середній бізнес;
- реформування сфери соціального захисту, щоб досягнути підвищення ефективності соціальної допомоги для груп населення, які цього потребують;
- скорочення категорій, які отримують пільги;
- поєднання політики подолання бідності з підтримкою закріплення середнього класу як чинника формування економічного прогресу;
- прийняття та ухвалення державного та місцевих бюджетів, ретельне їх виконання та дотримання, що дасть змогу встановити контроль за реальними і номінальними заробітними платами;
- впровадження легалізації прихованих доходів населення, залучення працюючих до участі в прибутках підприємства, що стимулює працівників до активної діяльності, збільшення прибутку та підвищення заробітної плати;
- зменшення та посилення контролю за бюджетними витратами та створення адресної соціальної допомоги малозабезпеченим та бідним верствам населення;
- грамотне податкове законодавство, створення відповідних податкових ставок, посилення контролю за сплатою податків;

- боротьба з «тіньовою економікою» шляхом викорінення корупції.

Вирішення проблеми бідності пов'язано з реалізацією низки реформ, які повинні враховувати характер, рівень, причини та наслідки, які несе дана проблема для країни. Це негативне явище неможливо викоринити за один день, це результат активної діяльності уряду протягом десятиріч. Шляхом надання субсидій, пенсій, грошових виплат і навіть допомогою продуктами та одягом можна зупинити та уникнути поширення абсолютної бідності. Прояви ж відносної бідності пов'язані з нерівністю населення, тому для її зменшення держава повинна здійснювати більш ефективну політику, а саме – допомагати у відкритті своєї справи, підвищенні кваліфікації, працевлаштуванні.

Загалом, в основу всієї державної політики подолання бідності має бути покладено визнання того, що даної мети не можна досягти виключно шляхом підтримки вже знедолених.

Отже, основними шляхами подолання бідності в Україні слід вважати:

- 1) у сфері виробництва – модернізацію його матеріально-технічної бази, стимулювання ділової активності, відтак – забезпечення економічного зростання тощо;
- 2) у сфері розподілу доходів – забезпечення справедливого розподілу доходів населення через використання податкової системи, соціального страхування з його пенсіями, допомогою з безробіття та втрати працездатності;
- 3) у сфері доходів населення – підвищення рівня заробітної плати та забезпечення стабільності її виплати;
- 4) у сфері зайнятості – зменшення безробіття шляхом регулювання ринку праці та створення нових робочих місць;
- 5) в освітній сфері – спрямування інвестицій у систему освіти заради формування високо- кваліфікованої, у подальшому – високоопла- чуваної робочої сили [48].

Загальним сенсом державної соціальної політики, спрямованої на боротьбу із бідністю, систем зайнятості, суспільних послуг й соціального

захисту населення є збереження та підтримання позитивних тенденцій, орієнтація на викорінення причин бідності, зменшення ризиків спадкової бідності, створення умов для впевненості людей у власному майбутньому та майбутньому своїх дітей.

3.2 Зарубіжний досвід подолання бідності та можливості його застосування в Україні

Нині боротьба з бідністю – пріоритетне завдання багатьох держав і суспільств. Вона охоплює всі аспекти соціальної політики держави і включає в себе системи соціального захисту, соціального забезпечення і соціального страхування.

У різних країнах прийняті різні підходи до боротьби з бідністю. Так, в Швеції спостерігається один із самих низьких рівнів бідності в країнах Західної Європи. В шведській економічній політиці явно виділяються дві домінуючі цілі: повна зайнятість і вирівнювання доходів. Її результатами є активна політика на високорозвиненому ринку праці та виключно великий державний сектор (при цьому мається на увазі сфера перерозподілу), що займається акумуляцією і перерозподілом значних грошових коштів на соціальні та економічні цілі. Шведська влада вважає, що краще проводити перепідготовку безробітних і повертати їх до праці, зокрема шляхом надання субсидій для переїзду до вакантного робочого місця, ніж витратити величезні суми на допомогу безробітним в якості компенсації за втрачені доходи. Значна частина витрат на політику на ринку праці в Швеції повертається державі у вигляді податків і внесків на соціальне страхування [49, с. 60].

Цікавий досвід Чехії, де серед «нових» країн Євросоюзу найнижчий відсоток людей, що живуть за межею бідності. Чехія зробила акцент на допомогу в натуральній формі та грошовій компенсації як додаткового інструменту підтримки бідних, окрім основної допомоги бідному населенню. Місцева влада надає безробітним громадянам житло, харчування, субсидує шкільні сніданки, підручники та інші необхідні речі для дітей із бідних сімей,

надає житлові субсидії по квартирній оплаті і т. д. Чехія створила всі умови для розвитку малого бізнесу – пільгове кредитування, різні державні програми підтримки. Саме за рахунок малого бізнесу більше половини громадян отримали роботу. Важливим напрямком допомоги бідним є концентрація уваги на дітях із малозабезпечених сімей [49, с. 61].

В основі системи профілактики бідності у Франції лежить встановлення обов'язкової для всіх роботодавців мінімальної ставки заробітної плати, достатньої для задоволення основних потреб працюючого. Причому мінімальна ставка заробітної плати постійно індексується. Крім того, у Франції діє обов'язкове соціальне страхування, що включає гідні трудові пенсії, якісне медичне обслуговування, допомоги по безробіттю. Велику роль відіграє система допомоги і пільг на дітей. Ті, хто не мають страховий стаж (молодь, жінки з дітьми), або з тих чи інших життєвих обставин, не можуть задовольняти свої найбільш необхідні потреби, звертаються в спеціальні соціальні служби, де розглядаються ці заяви і видається направлення в відповідну державну та недержавну організацію, включену в систему соціального обслуговування для отримання необхідної допомоги [50, с. 174].

У Болгарії отримати соціальну допомогу можуть ті, дохід яких нижче соціального мінімуму і нижче фізіологічного. Крім того, самотнім людям старше 70 років та інвалідам І групи, які мають доходи нижче встановленого мінімуму, надаються безкоштовні купони на харчування, і оплачується 1/2 витрат на комунальні послуги. Інваліди і діти з важкими захворюваннями, які не мають автомобіля, користуються безкоштовним проїздом на міському пасажирському і приміському транспорті; передбачені й інші форми обслуговування інвалідів і літніх. Соціально незахищеним групам, кілька разів на рік надається матеріальна допомога на задоволення потреб в сезонному одязі, покупці навчальних посібників, дорогих ліків [50, с. 176].

Досить високі соціальні стандарти у Бельгії. Головну ставку в боротьбі з бідністю тут роблять на освіту. Бельгійці й іммігранти, які приїхали сюди жити, можуть безкоштовно пройти курси перепідготовки, вивчити мову і

знайти собі роботу за допомогою соціальних служб. Також існують агентства по найму, які допомагають з підробітком. Як правило, це некваліфікована робота, але вона добре оплачується, так що людина не тільки не помре з голоду, але і буде вести цілком пристойне існування [51].

В Іспанії соціальний захист не так розвинений, як, приміром, у Бельгії – тут за традицією розраховують на допомогу близьких, а не держави. Хоча є допомоги по безробіттю, тимчасовій непрацездатності, вагітності, догляду за дитиною тощо. Наприклад, ті, хто довго не працює отримують понад 400 євро, мають право на щомісячне повернення частини коштів, витрачених на оренду житла, користуються знижками на проїзд у транспорті і купівлю товарів в певних магазинах, можуть безкоштовно навчитися нової спеціальності тощо. Є й варіанти заохочення працевлаштування «хронічних» безробітних: якщо роботодавець взяв на роботу того, хто не працював більше двох років, то отримує від держави премію. А щоб заохотити здачу житла біднякам, власник такого звільняється від сплати податку на нього [51].

Отже, виходячи з вищезазначеного, можна зробити висновок, що боротьба з бідністю завжди належала до пріоритетів країн ЄС. Зокрема з метою подолання бідності ЄС виробив пріоритетні напрями діяльності, що представлені на рис. 3.3.

Стратегія реалізації цих завдань передбачає співробітництво між країнами-членами Євросоюзу, органами влади різного рівня та неурядовими організаціями. У більшості європейських країн зменшити рівень бідності вдалося завдяки широкому розвитку сфери виробництва та послуг і максимальному залученню до трудового процесу працездатного населення.

Міжнародний досвід свідчить про можливість зменшення бідності в Україні засобами соціальної та економічної політики, зокрема, шляхом створення сприятливих економічних умов, запровадження справедливих принципів та механізмів розподілу доходів, випереджаючого зростання заробітної плати порівняно з іншими доходами, підвищення ефективності системи державної соціальної підтримки, розширення доступу до послуг

освіти, охорони здоров'я та інших соціальних сфер та залучення всіх суб'єктів громадянського суспільства до розв'язання проблеми бідності.

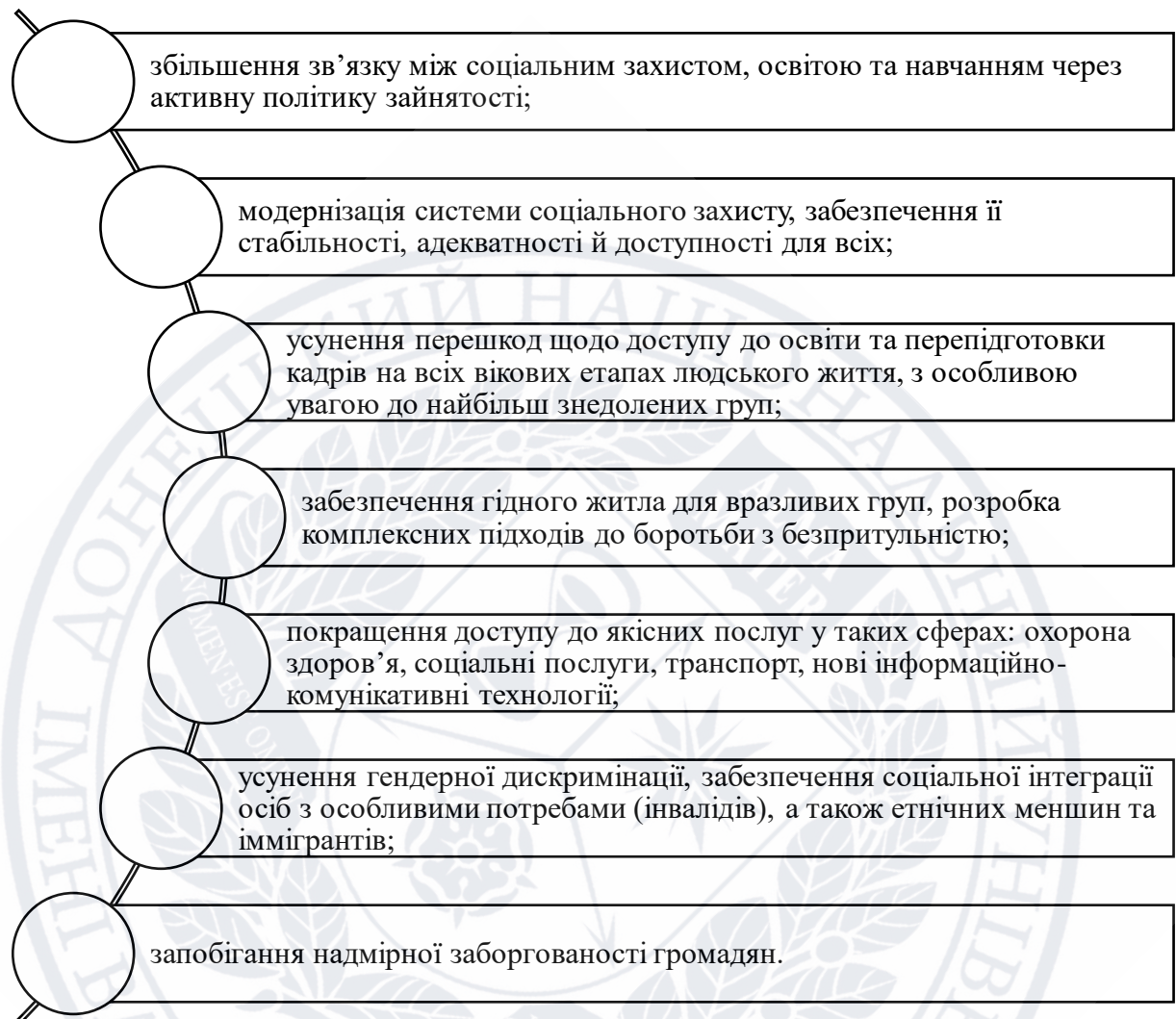

Рисунок 3.3 – Пріоритетні напрями діяльності ЄС в сфері подолання бідності [52]

Нагальною необхідністю в Україні є перенесення акцентів з допомоги соціально вразливим верствам суспільства на розвиток ринку праці й максимальне розширення зайнятості, забезпечення гідної винагороди за працю, на заохочення економічної активності, прагнення набути високий рівень професійно-освітньої підготовки [50, с. 172].

Політика доходів має трансформуватися у напрямі стимулювання зростання легально сплачуваної заробітної плати як обов'язкової передумови

фінансової спроможності системи загальнообов'язкового соціального страхування, передовсім пенсійного. Ефективна трансформація політики доходів забезпечить істотне підвищення рівня життя широких верств населення та формування соціальної структури, наближеної до європейської.

Формування системи соціального захисту має відбуватиметься на принципах системності, соціальної справедливості, ефективності та фінансової обґрунтованості. Стратегічним пріоритетом має стати формування повномасштабної системи соціального страхування [53, с. 89]. Механізм призначення страхових виплат має бути абсолютно прозорим і зрозумілим, що сприятиме заохоченню населення до участі у страхових програмах і до отримання заробітної плати на легальних правових засадах.

Поряд з комплексним реформуванням системи охорони здоров'я, необхідним є поширення медичного страхування, поступове його перетворення на складову загальнообов'язкової системи. Становлення повномасштабної системи соціального страхування унеможливить збідніння населення в разі настання страхової події (втрати роботи, старості, захворювання тощо), сприятиме легалізації доходів переважної більшості населення країни та водночас створить потужне джерело довгострокових інвестицій [53, с. 92].

В основі стратегії подолання бідності повинно бути розуміння того, що вирішення проблеми бідності неможливо досягнути лише за допомогою підтримки знедолених. Ця проблема потребує комплексного підходу, що буде орієнтований як на бідних, так і на відносно забезпечені верстви суспільства.

Для подолання проблеми бідності в Україні необхідно не лише усвідомлювати наявність проблеми, а й робити рішучі кроки у напрямку подолання зазначеної проблеми. Проєвропейський вектор політики нашої країни повинен бути закріплений не лише декларативно, а й нести в собі конкретні дії не лише у зовнішньополітичних взаємовідносинах, а і у внутрішньому житті країни. Тобто, основою політики в Україні повинен бути добробут населення країни.

Отже, доцільно запропонувати наступні заходи для вирішення проблеми бідності, що представлені на рис. 3.4.

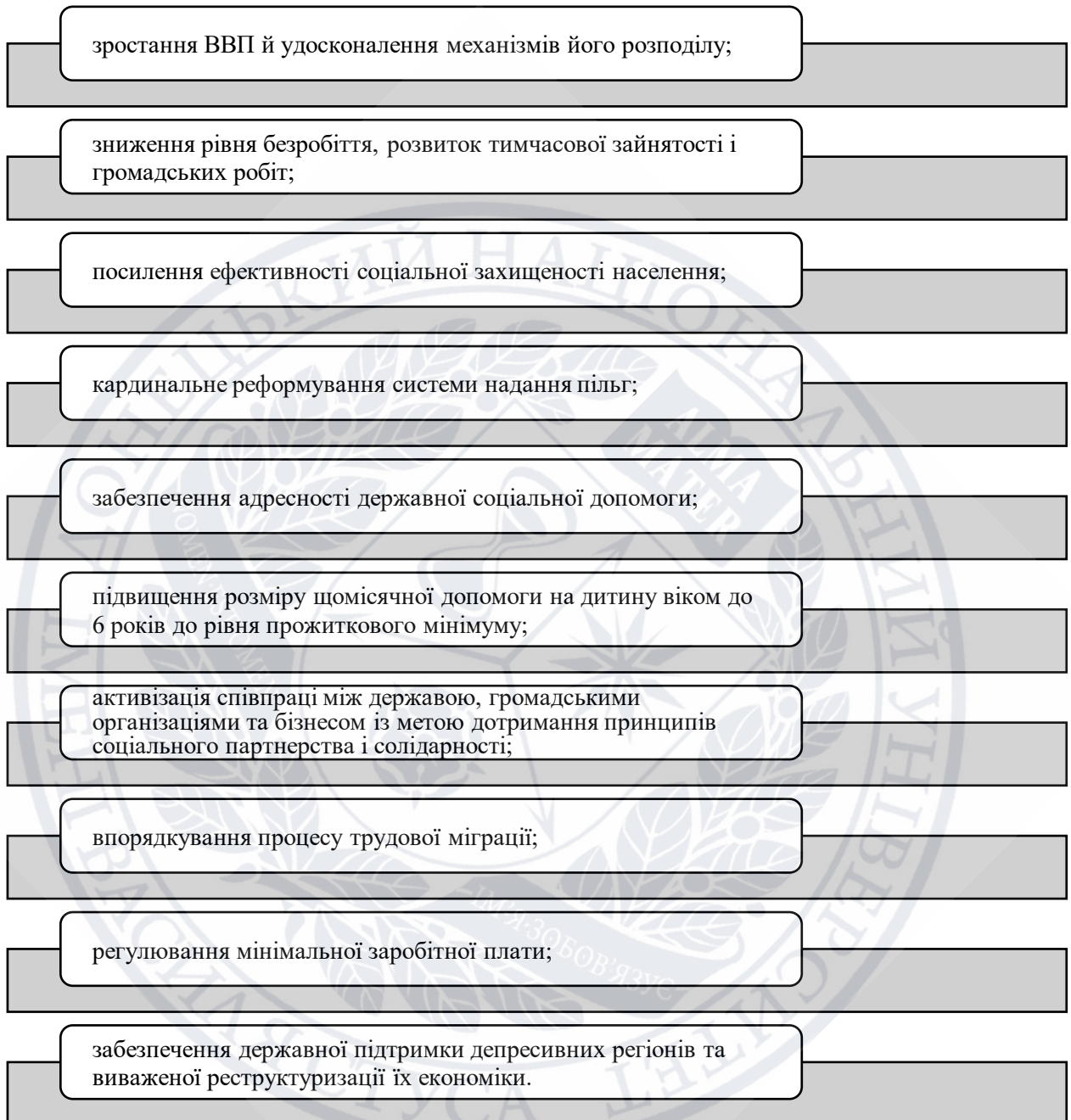

Рисунок 3.4 – Заходи для вирішення проблеми бідності в Україні [54]

Головними показниками зменшення бідності, які повинна досягти Україна, є економічне зростання; приведення мінімального прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати, пенсії до реальних значень; ріст ВВП та індексу людського розвитку; зменшення інфляції, податків,

безробіття. Із прийняттям безвізового режиму громадянам України пропонують зайнятість у європейських країнах, що дає змогу підвищити дохідність сімей українців та зменшити рівень бідності. Також, на нашу думку, шляхом подолання бідності є заробіток в інтернеті, де зазвичай люди витрачають менше часу на виконання поставлених завдань, а отримують дохід більший за мінімальний.

Отже, сприяння поширенню нової якості життя, соціальних, економічних та демократичних європейських стандартів не є можливим без вирішення проблем, що пов'язані з макроекономічною стабілізацією в країні, здійсненням ефективної інноваційної та науково-технічної політики.

3.3 Пропозиції щодо розробки заходів соціальної підтримки населення в період коронавірусної кризи

Вплив епідемії та карантинних заходів на більшість сфер суспільного життя проявлятиметься переважно через фінансову складову і відображатиметься на економічних показниках. Разом з тим, впливи на соціальну складову життя і можливості населення теж будуть істотними, а подекуди і критичними. Відтак зросте рівень позбавлення (депривацій) серед населення.

Практичне виключення більшості із контексту соціального життя через запровадження карантинних заходів, вимушена соціальна дистанція, необхідність постійного перебування вдома призвели до різкої зміни способу життя, що в подальшому спричинить трансформацію соціальних зв'язків, способів соціальної взаємодії та комунікацій. Для родин, що мають невелике помешкання, проживають у багатопокілнних домогосподарствах, соціальна ізоляція ще й означає відсутність особистого простору, обмеження можливості працювати дистанційно та повноцінно відпочивати, що негативно позначається на психологічному здоров'ї вже зараз та загострить відчуття позбавленості за житловими умовами в майбутньому. Впливи можна умовно поділити на дві групи:

ті, що вже позначились чи позначаться на позбавленнях найближчим часом та частково або повністю будуть нівельовані зі зняттям карантинних обмежень;

впливи, що проявляться у більш віддаленій перспективі та будуть тривалими у часі, подолання їх негативних наслідків потребуватиме багато зусиль та ресурсів.

До впливів епідемії та карантинних заходів на сфери суспільного життя можна віднести [45]:

неповна зайнятість, безробіття та, як наслідок, зменшення регулярних трудових та пасивних доходів населення;

курсова нестабільність грошової одиниці та значний рівень інфляції;

нездатність деяких банків виконувати фінансові зобов'язання перед своїми вкладниками;

проїдання накопичених заощаджень;

обмежений доступ до проведення медичних обстежень, отримання лікувальних процедур, придбання медичного приладдя, лікування у стаціонарі, відвідування стоматолога та протезування;

запровадження дистанційного навчання, в тому числі і підготовки до ЗНО. За відсутності технічних засобів навчання – неможливість їх придбати через закриття магазинів, транспортного сполучення та зниження рівня поточних доходів;

в умовах вимушеної відсутності роботи і поточних доходів за час карантину – необхідність спрямування коштів, відкладених на навчання, на поточне споживання;

закриття кордонів, що унеможливить вступ до навчальних закладів інших країн та посилить конкуренцію серед вступників до вітчизняних навчальних закладів;

закриття бібліотек, де працювали бібліохаби та можна було скористатись безкоштовним доступом до Інтернету;

відсутність у значної частини населення комп'ютерів та «проїдання» за час карантину заощаджень, що могли бути використані на купівлю комп'ютерної техніки;

звуження вибору туристичних маршрутів, курортного лікування в інших країнах через закриття географічних кордонів;

обмеження можливостей відпочинку та дозвілля поза місцем постійного проживання внаслідок адміністративного стримування переміщень між адміністративно-територіальними одиницями;

погіршення забезпеченості населення послугами закладів культури і мистецтва;

обмеження послуг через згортання мережі закладів фізичної культури і спорту;

зростання частки населення, що не може сплатити за комунальні платежі;

внаслідок недоотримання коштів за комунальні платежі підприємства ЖКГ будуть змушені згортати інвестиційні програми, що потенційно погіршить якість надання послуг.

Виходячи з вищезазначеного, доцільно запропонувати заходи соціальної підтримки населення України в період коронавірусної кризи 2020 року, що представлені в табл. 3.1.

Таблиця 3.1 – Заходи соціальної підтримки населення України в період коронавірусної кризи 2020 року

Цільова аудиторія	Мета заходу та очікуваний результат
1	2
1. Наймані працівники / працюючі особи	1. Забезпечення трудових прав працівників, які виконують визначену трудовим договором роботу вдома. 2. Запобігання зростання рівня безробіття. 3. Знизити ризики поширення інфікування населення під час проїзду до місця роботи та перебування на робочому місці.

Продовження таблиці 3.1

1	2
2. Мікро підприємництво та мале підприємництво, в т. ч. ФОП, які обрали спрощену систему оподаткування, із дітьми до 10 років	1. Запобігання зростання рівня безробіття. 2. Підтримка фізичних-осіб підприємців малого бізнесу, зокрема в частині створення ними умов для забезпечення своїм працівникам дистанційних форм роботи. 3. Гарантування стабільного доходу для осіб працездатного віку, що зайняті у приватному секторі. 4. Підтримка сімей з дітьми.
3. Особи працездатного віку, котрі втратили роботу під час карантину, в т. ч. сімей з дітьми	1. Підтримка доходів осіб працездатного віку, що стали безробітними. 2. Запобігання зростанню бідності серед безробітних осіб працездатного віку. 3. Запобігання зростання рівня безробіття, в т. ч. серед найманих працівників приватної сфери. 4. Підтримка сімей з дітьми.
4. Медичні працівники, в т. ч. хворі на COVID-19	1. Оплата понаднормової праці медичних та інших працівників, залучених до запобігання поширенню COVID- 19, боротьби з ним та подоланню його наслідків. 2. Оперативне керування фінансами в сфері охорони здоров'я впродовж карантину. 3. Компенсація медичним та іншим працівникам витрат, пов'язаних із лікуванням COVID-19.
5. Отримувачі житлових субсидій, в т. ч. серед безробітних	1. Запобігання зростанню заборгованості населення в частині оплати за спожиті товари та послуги житлово- комунальної сфери. 2. Забезпечення стабільності соціальної підтримки реципієнтам житлових субсидій. 3. Запобігання поширенню інфікування населення у разі особистого звернення до органів соціального захисту за призначенням та подовженням житлових субсидій.
6. Особи, які отримують пенсію і яким виповнилося 80 років і більше	1. Підвищення споживчих можливостей населення віком 80 років та старших в умовах карантину, зростання цін на продукти харчування та тимчасового припинення роботи ринків, ярмарків тощо.
7. Отримувачі державної соціальної допомоги, в т. ч. вимушено переміщені особи	1. Забезпечення стабільності соціальної підтримки реципієнтам соціальних допомог. 2. Запобігання поширенню інфікування населення у разі особистого звернення до органів соціального захисту за призначенням та подовженням соціальних виплат. 3. Запобігання зростання заборгованості населення за спожиті товари та послуги житлово-комунальної сфери.

Продовження таблиці 3.1

1	2
8. Одинокі громадяни похилого віку, особи з інвалідністю, сім'ї з дітьми, зокрема з дітьми з інвалідністю	1. Забезпечення стабільності соціальної підтримки реципієнтам соціальних допомог та соціальних послуг. 2. Запобігання поширенню інфікування населення у разі особистого звернення до відповідних органів надання соціальної підтримки. 3. Формування навичок та популяризації дистанційної оплати житлово-комунальних послуг серед одержувачів пенсій та грошової допомоги (експериментальний проект до 31.12.2020 р.).

Таким чином, важливим принципом під час розробки заходів соціальної підтримки населення в період коронавірусної кризи для влади повинна стати орієнтація на трудову, а не на соціально-дотаційну складову з акцентуванням уваги на пріоритетності програм розвитку національної економіки, забезпечення високого рівня зайнятості та якості життя населення. Отже, зазначене потребує формування ефективної підтримки соціально уразливих верств населення та покладення на державу зобов'язань щодо посилення соціальної справедливості та підвищення соціальних стандартів. Уряду країни також доцільно залучати до таких програм суспільство та впроваджувати соціальні інновації.

ВИСНОВКИ

Перехід України до ринкової економіки призвів до високої диференціації окремих соціальних груп за рівнем життя, зростання частки бідного населення. Ця проблема формує серйозну загрозу національній безпеці, зачіпаючи не окрему людину, а суспільство загалом.

Проблема запобігання та подолання бідності населення, у тому числі зайнятого, в Україні й до теперішнього часу є вкрай актуальною. Це зумовлено періодичним впливом на економіку країни та життєдіяльність населення як соціально-економічних і фінансових криз, так і поширенням корупційних процесів. Слід відмітити, що останній чинник, на загальному тлі злиденності населення, відіграє провідну роль у формуванні тенденції різкого розшарування населення на заможних та бідних. На поглиблення розшарування суспільства впливає також недостатня діяльність держави у сфері зменшення соціальної нерівності, відсутність ефективних реформ та визначення пріоритетів на коротко-, середньо- і довгострокову перспективу. Так, за даними Міністерства соціальної політики України, бідними є майже 30% українських домогосподарств. Наявні розміри мінімальних стандартів оплати праці спричиняють ситуацію, при якій кожен п'ятий працюючий громадянин є офіційно бідним.

У зв'язку з девальвацією національної валюти відносно долара США й зростанням інфляції, рівень реальних доходів населення значно знизився, а рівень безробіття населення працездатного віку (за методологією МОП) склав 10,0% економічно активного населення.

Основними причинами бідності населення України на сьогодні залишаються: незадовільний рівень соціальних стандартів та гарантій: низький розмір прожиткового мінімуму, мінімальної зарплати та соціальної допомоги; заборгованість із виплат зарплати; високий рівень безробіття серед населення країни тощо.

Події 2020 року внесли суттєві корективи у показники соціально-економічного розвитку країни. Цілком очевидно, що вже за підсумками цього року можна очікувати на суттєві негативні зміни у показниках монетарної бідності внаслідок коронавірусної кризи та карантинних заходів. Згодом негативні впливи можуть торкнутися інших аспектів життя, зокрема тих, які ототожнюються з проявами немонетарної бідності. Внаслідок кризи відбудеться зростання масштабів структурної бідності в країні, проте, на відміну від монетарної бідності, це зростання буде не таким суттєвим, а значення показника не повернеться до рівня 2018 року.

За таких умов завдання держави передбачає поетапне зменшення рівня бідності та соціального відчуження шляхом забезпечення доступу до продуктивної зайнятості, підвищення доходів від зайнятості та виплат в системі державного соціального страхування, удосконалення регіональної політики, підтримки належного рівня та якості життя найуразливіших категорій громадян, попередження бідності серед внутрішньо переміщених осіб.

Наша країна є далеко позаду за рівнем оплати праці відносно інших країн, оскільки реальна заробітна плата постійно знецінюється. Через низький рівень заробітних плат і відсутність зв'язку з ефективністю праці трудова активність постійно падає. Подолати дану проблему неможливо, якщо усі дії Уряду будуть спрямовані лише на підтримку нужденних, потрібні такі підходи, які будуть спрямовані як на бідних, так і на більш забезпечені прошарки населення. Досвід інших країн говорить, що успіху можна досягти, якщо спрямувати свою діяльність на розвиток людського капіталу – професійного, творчого, освітнього, наукового.

На сьогодні важливою необхідністю є акцентувати увагу на розвиток ринку праці, розширити зайнятість і забезпечити належний рівень заробітної плати, що повинно стимулювати працівників до активнішої діяльності та покращити виробничий процес загалом в усій країні. Ефективна політика

доходів сприятиме підвищенню рівня життя населення і створення відповідної соціальної структури.

Загалом, в основу всієї державної політики подолання бідності має бути покладено визнання того, що даної мети не можна досягти виключно шляхом підтримки вже знедолених. Нагальною необхідністю в Україні є перенесення акцентів з допомоги соціально вразливим верствам суспільства на розвиток ринку праці й максимальне розширення зайнятості, забезпечення гідної винагороди за працю, на заохочення економічної активності, прагнення набутися високий рівень професійно-освітньої підготовки

Отже, основними шляхами подолання бідності в Україні слід вважати:

- 1) у сфері виробництва – модернізацію його матеріально-технічної бази, стимулювання ділової активності, відтак – забезпечення економічного зростання тощо;
- 2) у сфері розподілу доходів – забезпечення справедливого розподілу доходів населення через використання податкової системи, соціального страхування з його пенсіями, допомогою з безробіття та втрати працездатності;
- 3) у сфері доходів населення – підвищення рівня заробітної плати та забезпечення стабільності її виплати;
- 4) у сфері зайнятості – зменшення безробіття шляхом регулювання ринку праці та створення нових робочих місць;
- 5) в освітній сфері – спрямування інвестицій у систему освіти заради формування високо-кваліфікованої, у подальшому – високооплачуваної робочої сили.

Важливим принципом під час розробки заходів соціальної підтримки населення в період коронавірусної кризи для влади повинна стати орієнтація на трудову, а не на соціально-дотаційну складову з акцентуванням уваги на пріоритетності програм розвитку національної економіки, забезпечення високого рівня зайнятості та якості життя населення. Отже, зазначене потребує формування ефективної підтримки соціально уразливих верств

населення та покладення на державу зобов'язань щодо посилення соціальної справедливості та підвищення соціальних стандартів. Уряду країни також доцільно залучати до таких програм суспільство та впроваджувати соціальні інновації. Подолання бідності неможливо без врахування особливостей суспільного розвитку України, що обумовлює сучасні підходи до розробки та здійснення відповідно державної політики.

Відсутність системного підходу до реалізації політики держави нівелює зусилля органів державної влади всіх рівнів та органів місцевого самоврядування, гальмує суспільний поступ, призводить до розчарувань і зниження довіри населення до влади, формує в масовій свідомості соціальний песимізм.

Державне мислення передбачає аналітичність, прагматичність і стратегічність. Без системного, стратегічного мислення неможливо здійснювати комплексні реформи, важко координувати взаємо обумовлюючі складові державної політики, формувати перспективи суспільного розвитку.

Отже, подолання бідності потребує концептуальної стратегії системи соціального захисту населення. Відповідно, цілісність, концепційність і прогностичність державної політики в сфері соціального захисту населення призведе до значного зниження рівня бідності в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Про стратегію подолання бідності: Указ від 15 серпня 2001 р. № 637/2001. *Урядовий кур'єр*. 2001. 18 серпня. С. 10.
2. Зияев Дж. А. Теория и практика борьбы с бедностью в современном обществе. *Экономические науки*. 2016. № 3 (100). С. 59- 62.
3. Варвус С. А. Измерение уровня бедности: анализ имеющихся подходов. *Экономика. Налоги. Право*. 2016. № 6. С. 26-34.
4. Урсакій Ю. А. Еволюція феномену бідності у країнах пострадянського простору. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету*. 2011. № 19. С. 183-188.
5. Приходько І. В. Теоретико-методологічні підходи до визначення поняття бідності. *Young Scientist*. 2018. № 1 (53). С. 528-532.
6. Castel R. From dangerousness to risk. *The Foucault effect: studies in governmentality*. London, 1991. P. 281-298.
7. Абрахамсон П. Социальная эксклюзия и бедность. *Общественные науки и современность*. 2017. № 2. С. 158-166.
8. Смит А. Теория нравственных чувств. М.: Республика, 1997. 351 с.
9. Townsend P. Poverty in the United Kingdom. Berkeley: Univ. of California, 1979. P. 31.
10. Aasland A., Flotten T. Ethnicity and social exclusion in Estonia and Latvia. *Europe – Asia Studies*. 2001. Vol. 53. № 7. P. 1023- 1049.
11. Сен А. Социологическая оценка бедности. Зарубежное исследование, посвященное проблеме бедности. Пекин: Реформы, 1993. С. 11.
12. Мельниченко О. А. Про співвідношення категорій «запобігання бідності» і «подолання бідності» та їх використання у межах державної політики боротьби з бідністю. *Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр.: у 2 ч. Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2016. № 2. Ч. 1. С. 339-347.*

13. Євдокимова В. В. Теоретико-методологічні та програмно-технологічні складові регуляції бідності в Україні : автореф. дис. ... к. соц. н.: спец. 22.00.01 «Теорія та історія соціології». Запоріжжя, 2010. 16 с.
14. Коваленко Н. В. Консолідація суспільства як запорука подолання бідності. *Теорія та практика державного управління*: зб. наук. пр. Х.: Вид-во ХарPI НАДУ, 2016. № 2. С. 149-153.
15. Лібанова Е. Подолання бідності: погляд науковця. *Україна: аспекти праці*. 2003. № 7. С. 26-32.
16. Вітер В. Перспективи подолання бідності та зростання добробуту населення України. *Україна: аспекти праці*. 2011. № 6. С. 18-26.
17. Демографічні фактори бідності / за ред. Е. М. Лібанової. К.: Ін-т демографії та соц. дослідж. НАН України, 2009. 184 с.
18. Чуприна О. О. Соціальна нерівність і бідність в Україні. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Економічна теорія та право*: зб. наук. пр. Х. : Право, 2011. №2 (5). С. 57-66.
19. Офіційний сайт Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України. URL: www.idss.org.ua.
20. Про затвердження Методики комплексної оцінки бідності / Наказ МСП № 629 від 8.10.2012.
21. Рівень життя населення України / НАН України. Ін-т демографії та соц. дослідж., Держ. ком. статистики України; За ред. Л. М. Черенько. К.: ТОВ «Видавництво «Консультант», 2016. 428 с.
22. Людський розвиток регіонів України: методика оцінки та сучасний стан: монографія. К.: Рада з вивчення продуктивних сил України НАНУ, 2002. 124 с.
23. Бабак І. М. Бідність в Україні: методологічний аспект. *Стратегія розвитку України: соціологія, економіка, право*. 2018. № 1/2. С. 201-204.
24. Державний комітет статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

25. Гладун О. Методологічні підходи до визначення критеріїв бідності і запровадження моніторингу бідності в Україні. *Статистика України*. 1998. № 2. С. 14-18.

26. Чала Н., Гуменна О., Харламова Г. Нерівність доходів, бідність та суспільний добробут України. *Громадське здоров'я: проблеми та перспективи розвитку*: збірник матеріалів тез науково-практичної конференції (з міжнародною участю). URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/14811/Chala_Nerivnist_dokhodiv_bidnist_ta_suspilnyi_dobrobut.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

27. The World Bank. URL: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=SI.POV.GINI&country>.

28. Волосевич І., Беланенко Д., Савчук Д. Дослідження громадської думки щодо ситуації у країні під час пандемії COVID-19. *Info Sapiens*. 2020. URL: https://sapiens.com.ua/publications/socpol-research/114/IS_Coronavirus_31.03.pdf.

29. Оцінка успішності влади та реакція суспільства на епідемію коронавірусу та політичні події в країні. *KMIC*. 2020. URL: <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=930&page=4>.

30. Що обирають українці: бідність або зараження. *Gradus*. 2020. URL: https://gradus.app/media/documents/Bidnist_vs_Virus.pdf.

31. Україна на карантині: моніторинг суспільних настроїв. *Соціологічна група «Рейтинг»*. 2020. URL: <http://ratinggroup.ua/research/ukraine/7ffba32fbbac0ba2a21713d0a9f2c5d5.html>.

32. Макроогляд. Економіка на карантині. *ICU*. 2020. URL: <https://www.icu.ua/uk/research>.

33. Оцінка успішності влади та реакція суспільства на епідемію коронавірусу та політичні події в країні. *KMIC*. 2020. URL: <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=930&page=1>.

34. Експерти вважають, що коронавірус та карантин обвалить економіку України щонайменше на 10%. *TCH*. 2020. URL: <https://tsn.ua/groshi/scho-bude->

z-kursom-dollarom-ta-cinami-vidpovid-na-golovni-zapitannya-pro-naslidki-karantinu-dlya-ukrayini-1530495.html.

35. В Україні зросли ціни на продукти і товари першої необхідності. delo.ua. 2020. URL: <https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine/v-ukraine-vyrosli-ceny-na-produkty-i-tovary-perv-366482/>.

36. На чому економлять українці під час карантину. zn.ua. 2020. URL: https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/na-chomu-ekonomlyat-ukrayinci-pid-chas-karantinu-opituvannya-344419_.html.

37. Економіка карантину. Кредити фізичним особам / з них непрацюючі. Рейтинг. Бізнес в офіційних цифрах. 2020. URL: <https://q.rating.zone/?fbclid=IwAR1SZJuTa16HlIX2w8NReS2Ojf2JD78-wIOg0mvcs0Evk6Juz4wiSyvYfZA#labour>.

38. Кількість операцій з оренди житла в столиці впала на 32% у березні. zik.ua. 2020. URL: https://zik.ua/news/ludyna/kilkist_operatsii_z_orendy_zhytla_v_stolytsi_vpala_na_32_za_berezen_964827.

39. Соціологи з'ясували моторошні наслідки продовження карантину. Главред. 2020. URL: <https://glavred.info/ua/ukraine/10162790-ukraincy-v-shoke-sociologi-vuyasnili-zhutkie-posledstviya-prodleniya-karantina.html>.

40. Чим українці найбільше займаються на карантині. zn.ua. 2020. URL: <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/chim-ukaryinci-naybilshe-zaymayutsya-na-karantini-opituvannya-344184>.

41. Україна на карантині: моніторинг суспільних настроїв. Соціологічна група «Рейтинг». 2020. URL: http://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ua_cc_iii_wave_press.pdf.

42. Безробіття в Україні наростає – як упоратися з тим державі. Укрінформ. 2020. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3008987-bezrobitta-v-ukraini-narostae-ak-uporatisa-z-tim-derzavi.html>.

43. Rating Action Commentary Fitch Revises Ukraine's Outlook to Stable; Affirms at 'B'. Fitch Ratings. 2020. URL:

<https://www.fitchratings.com/research/sovereigns/fitch-revises-ukraine-outlook-to-stable-affirms-at-b-22-04-2020>.

44. У світі нова економічна криза: що робити, щоб не залишитися без грошей? hromadske.ua. 2020. URL: <https://hromadske.ua/posts/u-sviti-nova-ekonomichna-kriza-sho-robiti-shob-ne-zalishitisya-bez-groshej>.

45. Вплив коронавірусної кризи на бідність: перші наслідки для України / Черенько Л.М., Полякова С.В., Шишкін В.С., Реут А.Г., Васильєв О.А., Когатько Ю.Л., Заяць В.С., Клименко Ю.А., Новосільська Т.В.; Нац. акад. наук. Укр., Ін-т демогр. та соц. дослідж. ім. М.В. Птухи. Київ, 2020. 76 с.

46. Мельник С. В., Кошелева Г. Б., Гаєвська Н. С. Програмно-цільове забезпечення вирішення актуальних проблем подолання бідності працюючого населення в Україні. *Український соціум*. 2012. № 3. С. 121-132.

47. Ткачук В. О. Соціальне забезпечення як передумова подолання бідності та соціальної ізоляції населення. *Економіка, управління та адміністрування*. 2019. № 3. С. 66-70.

48. Фесенко А. М., Банюхова К. О. Подолання бідності в Україні у контексті здійснення соціальної політики. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер. : Соціологія*. 2010. Т. 146, Вип. 133. С. 108-112.

49. Вільчинська О. М. Теорія і практика боротьби з бідністю в сучасному суспільстві. *Економічний простір*. 2013. № 64. С. 59-62.

50. Прокопенко А. Л. Державна політика боротьби з нерівністю та бідністю: міжнародний досвід та висновки для України. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2015. № 3. С. 170-177.

51. Війна із бідністю: як у світі борються зі злиднями. URL: <http://news.finance.ua/ua/news/-/343251/vijna-iz-bidnistyu-yak-u-sviti-boryutsya-zi-zlydnyamy>.

52. Авчухова А. М. Використання європейського досвіду подолання бідності в Україні. *Стратегічні пріоритети*. 2011. № 3. С. 90–95.

53. Крюков О. І. Соціальна забезпеченість населення як чинник побудови соціальної держави. *Економічний простір*. 2015. № 83. С. 87-96.

54. Клевчік Л. Л. Шляхи подолання проблеми бідності в сучасних глобалізаційних умовах. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*: науковий журнал. Острог: Вид-во НаУОА, грудень 2018. № 11(39). С. 9–13.

